

અસ્વીકરણઃ સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદીત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહીં. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

લિંબાજી અને અન્યો – વિરુદ્ધ – મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય

ડિસેમ્બર ૧૪, ૨૦૦૧

[આર.સી. લાહોટી અને પી. વેંકટરામા રેડ્ડી, જેજે.]

પુરાવા અધિનિયમ, ૧૮૭૨ :

કલમ ૧૧૪ તેની દૃષ્ટાંત (એ) સાથે—અનુમાન—આરોપી વિરુદ્ધ હત્યા અને લૂંટના ગુનાઓ બાબતે કાર્યવાહી ચલાવવામાં આવી—ગુનાના આચરણ અંગે કોઈ પ્રત્યક્ષ પુરાવો નથી—આરોપીના ઇશારે મૃત્યુ પામેલ વ્યક્તિની દોષારોપક વસ્તુઓની જામિ—નીચલી અદાલતે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૪૧૧ હેઠળ દોષિત ઠેરવ્યા—પરંતુ, વડી અદાલતે કલમ ૧૧૪ હેઠળ અનુમાન ઉપજાવી આરોપીને હત્યા અને લૂંટ માટે દોષિત ઠેરવ્યો— અપીલમાં ઠરાવાયું : પુરાવાથી સાબિત થાય છે કે આરોપીએ મૃતકના શરીરે ઇજા પહોંચાડ્યા પછી તેની વ્યક્તિ પાસેથી વસ્તુઓની ચોરી કરી હતી અને આરોપીઓ માત્ર ચોરાયેલી વસ્તુઓના પ્રાપ્તિકર્તાઓ ન હતા—લૂંટનો માલ આરોપીઓ વચ્ચે વહેંચવામાં આવ્યો હતો—લૂંટ કરવાનો સામૂહિક ઇરાદો તેઓએ વહેંચ્યો હતો—અત્યે, લૂંટ અંગે અનુમાન ઉપજાવી શકાય, જોકે હત્યા અંગે નહીં—દંડ સંહિતા, ૧૮૬૦, કલમો ૩૦૨ અને ૩૮૪ કલમ ૩૪ અને ૪૧૧ સાથે વાંચવાની.

અપીલકર્તાઓ સામે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમો ૩૦૨ અને ૩૮૨ તથા

કલમ ૩૪ સાથે વાંચી, ‘બી’ નામના એક વ્યક્તિની તેના ખેતરમાં હત્યા કરી અને તેના આભૂષણોની લૂંટ ચલાવવાના ગુનાઓ બાબતે ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા કાર્યવાહી કરવામાં આવી હતી. ફરિયાદ પક્ષ અનુસાર, મૃતકની હત્યા અને લૂંટમાં આરોપીઓની સંડોવણી અંગે કોઈ પ્રત્યક્ષ પુરાવો ઉપલબ્ધ ન હતો. તેમ છતાં, આરોપીઓ દ્વારા ચોરાયેલા દોષારોપક વસ્તુઓ તેમની અટકાયત દરમિયાન આરોપીઓ પાસેથી પ્રાપ્ત થયેલી માહિતીના અનુસંધાને જપ્ત કરવામાં આવી હતી. નીચલી અદાલતે આરોપી વ્યક્તિઓને કલમો ૩૦૨ અને ૩૯૨ હેઠળના આરોપોમાંથી નિર્દોષ છૂટકારો આપ્યો, પરંતુ તેમને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૪૧૧ હેઠળ દોષિત ઠેરવ્યા. રાજ્ય તેમજ આરોપી વ્યક્તિઓએ અપીલ દાખલ કરી. વડી અદાલતે પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૪(એ) હેઠળ અનુમાન દોરી, અપીલકર્તાઓને લૂંટ અને હત્યા માટે દોષિત ગણાવ્યા અને તે અનુસંધાને નીચલી અદાલતનો આદેશ રદ કર્યો. તેથી આરોપીઓ દ્વારા હાલની અપીલ કરવામાં આવી છે.

વિચારણા માટે ઉદ્ભવતો પ્રશ્ન એ છે કે શું કસ્ટડીમાં રહેલા આરોપી પાસેથી પ્રાપ્ત થયેલી માહિતીના પરિણામે ગુનાસૂચક વસ્તુઓની શોધ થઈ હતી અને શું આવી શોધ કલમ ૧૧૪ હેઠળ અનુમાન દોરવા યોગ્ય બનાવે છે, અને જો હા, તો તે કેટલા પ્રમાણમાં દોરવું પડે.

અપીલોને ભાગરૂપે મંજૂર કરતાં, અદાલતે

ઠરાવવામાં આવે છે :

૧. વર્તમાન કેસમાં, પરિસ્થિતિઓ નિર્વિવાદ રીતે દર્શાવે છે કે મૃતક

વ્યક્તિઓને શારીરિક ઇજા પહોંચાડ્યા પછી તેમની પાસેથી વસ્તુઓની ચોરી કરવાની ઘટનામાં આરોપીઓ સંકળાયેલા હતા. તેમ છતાં, કેસની વિશિષ્ટ પરિસ્થિતિઓમાં, હત્યા અને લૂંટ એક જ વ્યવહારના ભાગરૂપે થઈ હોવાનું માન્ય રાખીને આરોપીઓને હત્યાના ગુનામાં દોષિત ઠેરવવું સુરક્ષિત રહેશે નહીં. તેથી, ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨ સાથે કલમ ૩૪ હેઠળ આરોપી વ્યક્તિઓની દોષિત ઠરાવવાની નોંધ રદ કરવામાં આવે છે. જોકે, તેઓને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૯૪ સાથે કલમ ૩૪ હેઠળ દંડનીય ગુનામાં દોષિત ઠેરવવામાં આવે છે અને તેમને પાંચ વર્ષની મુદત માટે કઠોર કેદ તથા દંડની સજા કરવામાં આવે છે.

(૬૯૩-ડી; ૬૯૪-સી)

૨. આ કેસ મૃતક દ્વારા પહેરવામાં આવેલા આભૂષણોની, આરોપીએ પોલીસને આપેલી માહિતીના અનુસંધાને થયેલી, પુનઃપ્રાપ્તિના પરિસ્થિતિજ પુરાવા પર આધારિત છે. વડી અદાલતે પોતાના નિષ્કર્ષને આધાર આપવા પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૪(એ) હેઠળની અનુમાનધારણા લાગુ પાડી હતી. આ અપીલમાં વિચારણા માટે જે મુદ્દો ઉપસ્થિત થાય છે, તે એ દૃષ્ટિકોણની યોગ્યતા છે. પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૨૭ હેઠળના કબૂલાતી નિવેદનના આધારે મૃતકના આભૂષણની શોધ થઈ હોવું સ્થાપિત થયું છે. ત્યારબાદના બે પ્રશ્નો, અર્થાત્, વિવિધ સ્થળોએ છુપાવવામાં આવેલી વસ્તુઓ આરોપીના કબજામાં હતી એવું માનવામાં આવવું જોઈએ કે કેમ અને એવો કબજો તાજેતરનો કબજો ગણાવી શકાય

કે કેમ, તેમનો ઉત્તર હકારમાં આપવામાં આવ્યો છે. કલમ ૨૭ હેઠળના કબૂલાતી નિવેદન અને ઉદ્દેખિત ન્યાયનિર્ણયોના પ્રકાશમાં, જમીન નીચે છુપાવવામાં આવેલી વસ્તુઓ પર આરોપીનો વિશિષ્ટ કબજો હતો એવું માનવું જ પડશે, ભલે તે જ્યાં છુપાવવામાં આવી હતી તે સ્થળો જનતા માટે સુલભ હોય. કલમ ૧૧૪ની દૃષ્ટાંત (એ) દ્વારા કલ્પાયેલ હકીકતી પરિસ્થિતિઓ પૂર્ણ થાય છે.

(૬૭૫-એફ; ૬૮૨-એ; ૬૮૪-ઈ]

ત્રિમ્બક વિ. મધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય, એ.આઈ.આર. (૧૯૫૪) એસ.સી. ૩૯, નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો.

કે. ચિન્નસ્વામી રેડ્ડી વિ. આંધ્ર પ્રદેશ રાજ્ય, એ.આઈ.આર. (૧૯૬૨) એસ.સી. ૧૭૮૮ અને પુલુકુરી કોટૈયા વિ. કિંગ એમ્પરર. એ.આઈ.આર. (૧૯૪૭) પી.સી. ૬૭, પર આધાર રાખવામાં આવ્યો.

૩.૧. હાલના કેસમાં, કલમ ૧૧૪ ના દૃષ્ટાંત (એ) હેઠળનો અનુમાન નિશ્ચિતપણે દોરી શકાય તેમ હતો અને બનાવ પછી વાજબી સમયગાળામાં આરોપીએ બતાવેલ સ્થળોએથી દોષારોપક વસ્તુઓની થયેલી પુનઃપ્રાપ્તિની પરિસ્થિતિ આરોપીના સંડોવણી તરફ નિર્વિવાદ રીતે સંકેત કરે છે. વધુમાં, એવો અનુમાન કરવો વાજબી છે કે આરોપીએ મૃતકને દૈહિક ઇજા પહોંચાડ્યા પછી મૃતકના શરીર પરથી આ વસ્તુઓની ચોરી કરી હતી અને તેઓ માત્ર ચોરાયેલા માલના ગ્રહીતાઓ નથી. [૬૮૫-જી-૬૮૬-એફ]

૩.૨. મૃતકના શરીર પર રહેલા આભૂષણો ગુનો થયાના તરત બાદ આરોપીઓના કબજામાં આવ્યા હતા અને તેમની સામે પ્રગટ થતી પરિસ્થિતિઓ અંગે તેઓ કોઈપણ સમજૂતી આપવામાં નિષ્ફળ રહ્યા હતા, તે હકીકત એ અનુમાનને ન્યાયસંગત ઠરાવે છે કે શારીરિક ઇજાઓ પહોંચાડ્યા પછી આ વસ્તુઓ તેમણે જાતે જ મૃતકના શરીર પરથી ઉતારી લીધી હતી. કાનના કુંડળાં ઉતારવાની પ્રક્રિયામાં મૃતકને ઇજાઓ પહોંચાડવી, ચોરીના આચરણ સાથે અવિચિછન્ન રીતે આંતરસંકળાયેલું છે, અને ચોરી લૂંટનો એક ઘટક છે. વધુમાં, લૂંટનો માલ ત્રણેય આરોપીઓ વચ્ચે વહેંચવામાં આવ્યો હતો અને તેમણે લૂંટેલી વસ્તુઓ છુપાવી રાખી હતી, તે હકીકત સ્પષ્ટપણે દર્શાવે છે કે ત્રણેય આરોપીઓએ લૂંટ કરવાનો સામાન્ય આશય વહેંચ્યો હતો. તેથી, ભારતીય પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૪ હેઠળના અનુમાનનો આશ્રય લઈને, અપીલકર્તાઓએ સામાન્ય આશયને આગળ ધપાવતા લૂંટ આચરી હતી એવો નિષ્કર્ષ સુરક્ષિત રીતે કાઢી શકાય છે. તેમ છતાં, આ કેસની વિશિષ્ટ પરિસ્થિતિઓમાં, ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૪ની મદદથી એ માની લઈએ કે હત્યા અને લૂંટ એક જ વ્યવહારનો ભાગ તરીકે ઘટી હતી, તો પણ કલમ ૧૧૪ હેઠળનું અનુમાન વધુ વિસ્તારીને અપીલકર્તાઓને હત્યા જેવા અત્યંત ગંભીર ગુનામાં દોષિત ઠરાવી શકાય તેમ નહોતું. [૬૯૨-જી-એચ; ૬૯૩-એ-બી; ડી]

સનવાથ ખાન વિ. રાજસ્થાન રાજ્ય, એ.આઈ.આર. (૧૯૫૬) એસ.સી.

૫૪ અને શિવપ્પા વિ. મૈસૂર રાજ્ય, [૧૯૭૦] ૧ એસ.સી.સી. ૪૮૭, ૫૨

અવલંબન રાખવામાં આવ્યો.

ગોવાની કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશ વિ. બિયાવેન્યર ડી'સૂઝા, (૧૯૯૩] પુરક. ૩
એસ.સી.સી. ૩૦૪; સુરજીત સિંહ વિ. પંજાબ રાજ્ય, એ.આઈ.આર. (૧૯૯૪)
એસ.સી. ૧૧૦; રોની વિ. મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય, (૧૯૯૮] ૩ એસ.સી.સી. ૬૨૫;
તુલસીરામ કાનુ વિ. રાજ્ય, એ.આઈ.આર. (૧૯૫૪) એસ.સી. ૧; મુકુંદ વિ.
મધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય, [૧૯૯૭] ૧૦ એસ.સી.સી. ૧૩૦; સંજય વિ. રાજ્ય
(દિલ્હીનું એન.સી.ટી.), (૨૦૦૧] ૩ એસ.સી.સી. ૧૯૩; એરાભદ્રપ્પા વિ.
કર્ણાટક રાજ્ય, એ.આઈ.આર. (૧૯૮૩) એસ.સી. ૪૪૬ અને મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય
વિ. સુરેશ, (૨૦૦૦] ૧ એસ.સી.સી. ૪૭૧, નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો.

ગ્રીર વિ. યુએસ, રજપ યુએસઆર ૫૫૯, નો સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો.

ગુલાબ ચંદ્ર વિ. સ્ટેટ ઓફ એમ.પી.. (૧૯૯૫] ૩ એસ.સી.સી. ૫૭૪,
લાગુ પડતો નથી એવું ઠરાવવામાં આવ્યું. ટેલર દ્વારા લખાયેલ પુરાવાના કાયદા
વિષયક ગ્રંથ ('પૂર્વધારણાઓ' ના વિષય પર), નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો.

=====

ફોજદારી અપીલીય અધિકારક્ષેત્ર :

ફોજદારી અપીલ નં. ૧૧૨૦-૧૧૨૧ ઓફ ૨૦૦૦.

બોમ્બે વડી અદાલતના ફોજદારી અપીલ ક્રમાંક ૧૪૦ અને ૧૮૨, ૧૯૮૫ માં

તા. ૨૪.૩.૨૦૦૦ના ચુકાદા અને આદેશમાંથી.

સી.જી. સોલશે અને સુશ્રી એસ.વી. સોનાવણે અપીલકર્તાઓ તરફથી.

સુશ્રી કરંજકર, એસ.એસ. શિંદે, પ્રતિવાદી તરફથી એસ.વી. દેશપાંડે માટે.

અદાલતનો ચુકાદો નીચે મુજબ પ્રગટ કરવામાં આવ્યો હતો દ્વારા

પી. વેંકટરામા રેડ્ડી, ન્યાયાધીશ.

૧. ૧. અહીંના ત્રણ અપીલકર્તાઓએ ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨ સાથે કલમ ૩૪ વાંચી તથા કલમ ૩૯૨ સાથે કલમ ૩૪ વાંચી હેઠળ દંડનીય ગુનાઓ બાબતે ઓસ્માનાબાદના સેશન્સ જજની અદાલતમાં વિચારણા ભોગવી હતી. તેમના સામે એવો આરોપ મૂકવામાં આવ્યો હતો કે તેમણે ૩૦.૦૫.૧૯૮૪ના રોજ વહેલી સવારે બાબુરાવ નંદ લગદીવે (આગળ 'બાબુરાવ' તરીકે ઉલ્લેખિત) ની તેમના ખેતરમાં હત્યા કરી હતી અને તેઓ પહેરતા સોનાના કાનનાં વેઢાં તથા ચાંદીનો 'લિંગાકર' લૂંટી લીધા હતા. આરોપીઓ અને મૃતક બંને શેકાપુર ગામના રહેવાસી હતા.

વિદ્વાન સેશન્સ જજે આરોપીઓને કલમ ૩૦૨ અને ૩૯૨ હેઠળના આરોપોમાંથી નિર્દોષ છૂટકારો આપ્યો, પરંતુ તેમને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૪૧૧ હેઠળ દોષિત ઠેરવી, દરેકને બે વર્ષની કઠોર કેદની સજા ફરમાવી. રાજ્ય તેમજ આરોપીઓ દ્વારા કરવામાં આવેલી અપીલોમાં, બૉમ્બે વડી અદાલત (ઔરંગાબાદ ખંડપીઠે) આરોપીઓને કલમ ૩૦૨ સાથે વંચાતી કલમ ૩૪ અને કલમ ૩૯૨ સાથે વંચાતી કલમ ૩૪ હેઠળ દંડનીય ગુનાઓ માટે દોષિત ગણ્યા બાદ, સેશન્સ જજનો ચુકાદો રદ કર્યો. વડી અદાલતે તેમને ખૂનના ગુના માટે આજીવન કેદ અને લૂંટના ગુના માટે પાંચ વર્ષની કઠોર કેદની સજા ફરમાવી, સાથે આ નિર્દેશ આપ્યો કે બન્ને સજાઓ એકસાથે ચલાવવાની રહેશે. રાજ્યની અપીલ મંજૂર કરવામાં આવી અને આરોપીઓ દ્વારા દાખલ કરાયેલી અપીલ નામંજૂર કરવામાં આવી. ઉક્ત ચુકાદાને પડકારતાં,

હાલની અપીલો દાખલ કરવામાં આવી છે. આ અદાલતે ૧૧.૧૨.૨૦૦૦ના રોજ અપીલ કરવાની અનુમતિ મંજૂર કરી હતી.

આ મામલો મૃતક દ્વારા પહેરવામાં આવેલા દાગીનો ાની, આરોપીએ પોલીસને આપેલી માહિતીના અનુસંધાને થયેલી જમી સંબંધિત પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવા પર આધારિત છે. વડી અદાલતે પોતાના નિષ્કર્ષના સમર્થનમાં પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૪(એ) હેઠળની અનુમાનની ધારણાને અમલમાં લીધી હતી. આ અપીલમાં અમારા વિચાર માટે જે પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે તે આ દૃષ્ટિકોણની યોગ્યતા છે.

ફરિયાદ પક્ષનો મામલો, જે આરોપપત્ર અને અભિલેખ પરથી પ્રગટ થાય છે, તે એવો છે કે હત્યા પામેલ વ્યક્તિ બાબુરાવ, ઉંમર આશરે ૬૫ વર્ષ, ગામની નજીક પોતાનું ખેતર ધરાવતો હતો અને તે પોતાની ઢોર-ઢાંખરને ખેતરમાં બાંધતો તેમજ ત્યાં ચારા ના ઢગલા રાખતો હતો. તેથી તે ખેતરમાં જ સુતો હતો. મૃતક બાબુરાવ, જાતે લિંગાયત, પોતાના શરીર પર સોનાના કાનના વેઢા અને ચાંદીનો લિંગાકાર પહેરતો હતો. ઘટનાની અગત્યની રાત્રે, તે ત્યાં સુવા માટે ખેતરમાં ગયો હતો. ૩૦.૦૫.૧૯૮૪ ની વહેલી સવારમાં, તેની અવિવાહિત પુત્રી શરદબાઈ ગાયનું છાણ એકત્ર કરવા ખેતરમાં ગઈ હતી. ત્યાં તેણીએ પોતાના પિતાને ચારા ના ઢગલા પાસે મૃત હાલતમાં પડેલા જોયા. તે દોડી ઘરે પરત આવી અને પોતાના ભાઈ રામકૃષ્ણ (પી.ડબલ્યુ. ૨) તથા અન્ય લોકોને જાણ કરી. પી.ડબલ્યુ. ૨ અને તેના પરિવારજનો ખેતરમાં ગયા અને બાબુરાવને કાન, છાતી વગેરે પર ઈજાઓ સાથે મૃત હાલતમાં પડેલા જોયા તથા તેના શરીર પરથી સોનાના કાનના વેઢા અને ચાંદીનો

લિંગાકાર ગાયબ હોવાનું જણાયું. ગુરુલિંગ (પી.ડબલ્યુ. ૩) નામનો એક વ્યક્તિ, જે બાબુરાવના ખેતરની નજીકના મકાનમાં રહેતો હતો, તે સમયે સ્થળ પર આવ્યો. મૃતદેહ જોઈ તેણે પી.ડબલ્યુ. ૨ અને અન્ય લોકોને જણાવ્યું કે તે પાણી ભરવા માટે રાત્રે આશરે ૩ વાગ્યે જાગ્યો ત્યારે તેણે આરોપી ક્રમાંક ૧ થી ૩ ને બાબુરાવના ખેતરની દિશામાં જતા જોયા હતા. કેશવ, પી.ડબલ્યુ. ૧, જે ગામનો પોલીસ પટેલ હતો, તે પછી આ સ્થળે આવ્યો અને હકીકતો જાણ્યા પછી ઉસ્માનાબાદ પોલીસ સ્ટેશનમાં જઈ પ્રથમ માહિતી અહેવાલ (આંક ૧૨) નોંધાવ્યો, જે પી.ડબલ્યુ. ૧૦ (પી.એસ.આઈ.) દ્વારા નોંધવામાં આવ્યો. તેના આધારે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમો ૩૦૨ અને ૩૮૨ હેઠળ ગુનો નોંધાયો. ત્યારબાદ પી.એસ.આઈ. સ્વામી (પી.ડબલ્યુ. ૧૧) એ બે પંચોની હાજરીમાં મૃતક બાબુરાવના મૃતદેહનો તપાસ પંચનામું કર્યો. ઘટના સ્થળે પડેલો મોટો પથ્થર મળતા તેણે તેને જપ્ત કર્યો અને તે મુદ્દામાલ વસ્તુ ક્રમાંક ૧ તરીકે ચિહ્નિત છે. તે જ દિવસે તેણે બાબુરાવનો મૃતદેહ ઉસ્માનાબાદની સિવિલ હોસ્પિટલમાં મોકલ્યો. પી.ડબલ્યુ. ૮ એ બપોરે ૪.૩૦ થી ૫.૩૦ વાગ્યા વચ્ચે મરણોત્તર પરીક્ષણ કર્યું. મરણોત્તર અહેવાલ આંક ૨૧ છે. તેણે અભિપ્રાય આપ્યો કે મૃતકે ભોગવેલી ઇજાઓ મરણપૂર્વની હતી અને મૃતક બાબુરાવનું મૃત્યુ બન્ને બાજુના હેમોથોરેક્સ સાથે હૃદયની ઇજા, ચક્રતની ઇજા અને અનેક ઇજાઓ સાથે હેમોપેરીટોનિયમથી થયું હતું. ઇજાઓની વિગત તરફ આપણે થોડું પાછળ ધ્યાન દોરીશું. આ દરમિયાન, તપાસ અધિકારી (પી.ડબલ્યુ. ૧૧) એ પી.ડબલ્યુ. ૨, ૩ અને અન્ય લોકોના નિવેદનો નોંધ્યા. ૧.૬.૧૯૮૪ ના રોજ, તેણે

આરોપી ક્રમાંક ૧ લિંબાજી અને આરોપી ક્રમાંક ૨ બાપુની ધરપકડ કરી. ત્યારબાદ તપાસ શ્રી રમેશ, ડેપ્યુટી એસ.પી. (પી.ડબ્લ્યુ. ૧૨), ઉસ્માનાબાદે સંભાળી. ૨.૬.૧૯૮૪ ના રોજ, પી.ડબ્લ્યુ. ૧૨ એ બંને આરોપીઓના પોલીસ કસ્ટડી રિમાન્ડ મેળવ્યા.

૭.૬.૧૯૮૪ના રોજ પ્રથમ આરોપી લિંબાજીએ પંચોની હાજરીમાં, નામે સિદલિંગ (પી.ડબ્લ્યુ. ૯) અને શિવાજી (જેનાની તપાસ કરવામાં આવી નથી), એવી માહિતી આપી હતી કે તેણે સોનાનું કર્ણાભૂષણ વેચ્યું હોય તેવી દુકાન તે બતાવશે. આરોપી નં. ૧ દ્વારા કરાયેલ આ નિવેદન, જે પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૨૭ હેઠળ ગ્રાહ્ય છે, તે આંક ૨૪ છે. ત્યારબાદ, આરોપી નં. ૧ તેઓને અને પી.ડબ્લ્યુ. ૧૨ને પી.ડબ્લ્યુ. પની દુકાને લઈ ગયો, જેણે આરોપી નં. ૧ના કહેવા ઉપર આર્ટિકલ નં. ૭ તરીકે ચિહ્નિત સોનાનું કર્ણભૂષણ સોંપ્યું, અને તે જ વસ્તુ આંક ૨૫ના પંચનામા હેઠળ જપ્ત કરવામાં આવી. ફરી ૧૫.૬.૧૯૮૪ના રોજ, આરોપી નં. ૧એ ચાંદીનો લિંગાકાર જ્યાં રાખવામાં આવ્યો હતો તે સ્થળ વિશે માહિતી આપી. પી.ડબ્લ્યુ. ૧૨ એ જ પંચો સાથે તે સ્થળે ગયા, જે ઉસ્માનાબાદ-શેકાપુર માર્ગની બાજુમાં હતું. બાવળ ના ઝાડ નીચે પથ્થરોની આડમાં કપડાના ટુકડામાં લપેટી રાખવામાં આવેલ લિંગાકાર બતાવવામાં આવ્યો. આરોપીના નિવેદનનું સ્મરણપત્ર આંક ૨૬ તરીકે ચિહ્નિત છે અને ‘લિંગાકાર’ (આર્ટિકલ નં. ૮) સંબંધિત જપ્તી પંચનામું આંક ૨૭ છે. એ જ દિવસે, આરોપી નં. ૨એ એવી માહિતી આપી કે નજીકના ગામના ખેતરમાં આવેલ કેરીના ઝાડ નીચે દાટી રાખેલાં બે

સોનાનાં કર્ણભૂષણો તે બતાવશે. તે નિવેદન આંક ૨૮ હેઠળ નોંધવામાં આવ્યું અને પી.ડબ્લ્યુ. ૧૨ પંચો સાથે ખેતરમાં ગયા અને આરોપી નં. ૨ દ્વારા બતાવવામાં આવેલાં બે સોનાનાં કર્ણભૂષણો મળી આવ્યા, અને તે જ વસ્તુઓ આંક ૨૯ના પંચનામા હેઠળ જપ્ત કરવામાં આવી. તે આર્ટિકલ નં. ૯ છે. આરોપી નં. ૩, જેને ૧૧.૬.૧૯૮૪ના રોજ ધરપકડ કરવામાં આવી હતી, તેણે ૨૦.૬.૧૯૮૪ના રોજ એ જ પંચોની હાજરીમાં માહિતી આપી કે શેકાપુર ખાતે ખેતરમાં આવેલ કેરીના ઝાડ નીચે દાટી રાખેલ એક સોનાનું કર્ણભૂષણ તે બતાવશે. આંક ૩૦ મુજબ નિવેદન નોંધ્યા બાદ, તે આરોપી અરુણ દ્વારા બતાવેલ સ્થળે ગયો અને કપડામાં રાખવામાં આવેલ એક સોનાનું કર્ણભૂષણ કબજે કર્યું, અને તે જ વસ્તુ આંક ૩૧ તરીકે ચિહ્નિત પંચનામા હેઠળ જોડવામાં આવી. તે આર્ટિકલ નં. ૧૦ છે. જપ્ત કરાયેલી વસ્તુઓ ક્રમાંક ૭થી ૧૦ સુધીની પી.ડબ્લ્યુ. ૨ દ્વારા તેના મૃત પિતાની હોવાનું ઓળખવામાં આવી. ૨૪.૬.૧૯૮૪ના રોજ, પી.ડબ્લ્યુ. ૧૨એ આરોપી નં. ૨નો શર્ટ આંક ૧૬ના પંચનામા હેઠળ જપ્ત કર્યો અને તેમાં લોહી હોવાનું જણાતા તે જ વસ્તુ રસાયણિક પરીક્ષકને મોકલી. પરંતુ આંક ૩૬ના અહેવાલમાંથી જાણવા મળ્યું કે શર્ટ પર કોઈ લોહી મળ્યું નહોતું.

૨. મૃતકની હત્યા અને લૂંટમાં આરોપીની સંડોવણી બાબતે કોઈ પ્રત્યક્ષ પુરાવો નથી. સેશન્સ કોર્ટ અને વડી અદાલતે કરેલી મૂલવણી મુજબ, ફરિયાદ પક્ષે નીચેની પરિસ્થિતિઓ પર આધાર રાખ્યો હતો :—

(૧) આરોપી ક્રમાંક ૧ થી ૩ ઘટના બનેલી રાત્રે બબુરાવના ખેતર તરફ એકસાથે

જતા જોવામાં આવ્યા હતા;

(૨) મૃતક બબુરાવ પોતાના શરીર પર સોનાની કાનની વેઢી અને ચાંદીની વીંટી પહેરેલો હતો અને તે જ ગાયબ મળી આવી. તેના કાનની લટકણીઓ પર ઈજા થયેલી મળી આવી હતી, જે દર્શાવે છે કે કાનની વેઢી ઉતારવાની પ્રક્રિયામાં આવી ઈજાઓ થઈ હતી.

(૩) આરોપી ક્રમાંક ૧ લિંબાજીએ વિજયકુમાર પી.ડબલ્યુ. પ ની દુકાન બતાવી હતી, જેને તેણે બાબુરાવની માલિકીનું એક સોનાનું કાનનું દોરણ વેચ્યું હતું, અને ઉક્ત માહિતીના અનુસંધાને તેની જમી કરવામાં આવી હતી;

(૪) ઉક્ત આરોપી દ્વારા આપવામાં આવેલી માહિતીના પરિણામે ચાંદીના લિંગાકારની પુનઃપ્રાપ્તિ;

(૫) આરોપી નં. ૨ દ્વારા આપવામાં આવેલી માહિતીના પરિણામે ૧૫.૬.૧૯૮૪ના રોજ બે સોનાની વીંટીઓની પુનઃપ્રાપ્તિ;

(૬) આરોપી ક્રમાંક ૩ દ્વારા ૨૦.૬.૧૯૮૪ના રોજ આપેલી માહિતીના અનુસંધાને વધુ એક કાનની વાળીનું બરામદ થયું;

(૭) આરોપી ક્રમાંક ૨ના શર્ટ પર માનવીય લોહી જણાયું હતું.

જ્યાં સુધી છેલ્લી પરિસ્થિતિનો સંબંધ છે, ત્યાં સુધી વડી અદાલતે જમી ઉપર વિશ્વાસ મૂક્યો નથી અને તે ઉપરાંત, રાસાયણિક પરીક્ષકના અહેવાલમાંથી એવું પ્રકાશમાં આવતું નથી કે તેના ઉપર કોઈ લોહી મળ્યું હતું. પ્રથમ પરિસ્થિતિ અંગે, વિદ્વાન સેશન્સ જજે એવું ઠરાવ્યું હતું કે તે ફરિયાદ પક્ષને ક્યાંય સુધી લઈ જશે નહીં,

ખાસ કરીને એ હકીકતને ધ્યાનમાં રાખીને કે, પી.ડબલ્યુ. ૩ દ્વારા જણાવ્યા મુજબ, તેના મકાનની પાછળ એક જાહેર ગલી હતી જેનો ઉપયોગ ગામલોકો કરતા હતા. આ એવો દૃષ્ટિકોણ છે જે ચુકિતપૂર્વક સંભવિત રીતે અપનાવી શકાય તેમ હતો. વડી અદાલતે આ પરિસ્થિતિને અતિશય મહત્વ આપ્યું હતું અને અમને એવું લાગતું નથી કે વડી અદાલત તેનો અભિગમ અપનાવવામાં ન્યાયસંગત હતી.

હાલ માટે મૃત્યુ પામેલાને પહોંચાડવામાં આવેલી ઇજાઓ સંબંધિત પાસાને અલગ રાખીને, હવે અમારી સમક્ષ પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૨૭ હેઠળ આરોપીના કબૂલાતજન્ય નિવેદનના આધારે મૃત્યુ પામેલાના આભૂષણોની પુનઃપ્રાપ્તિ સંબંધિત પુરાવો જ બાકી રહે છે. ત્યારે પ્રશ્ન એ થાય છે કે અટકાયત હેઠળ રહેલા આરોપી પાસેથી પ્રાપ્ત થયેલી માહિતીના પરિણામે દોષારોપક વસ્તુઓની શોધ થઈ હતી કે કેમ, અને આવી શોધ કલમ ૧૧૪ હેઠળ કોઈ અનુમાન દોરવા યોગ્ય ઠરે છે કે કેમ, અને જો હા, તો તે અનુમાન કેટલા પ્રમાણમાં દોરવું જરૂરી છે.

૩. આ કેસમાં પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૪ હેઠળની અનુમાનધારણા વિશેષ પ્રબળ રીતે લાગુ પડતી હોવાથી, તથ્ય અંગેની અનુમાનધારણાના મૂળભૂત સિદ્ધાંતો અને તેના પુરાવાત્મક પ્રભાવ અંગે સંક્ષિપ્ત ચર્ચા કરવી અનુચિત ગણાય નહીં. તથ્ય અંગેની અનુમાનધારણા પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવાનો એક પ્રકાર છે, જે સીધા પુરાવાના અભાવે, આરોપીની નિર્દોષતાના પક્ષમાં રહેલી અનુમાનધારણાને, જે અમારા ફોજદારી કાનૂનની પાયાની બાબત છે, અનાવશ્યક રીતે ક્ષીણ કર્યા વિના સત્ય સુધી પહોંચવા માટે અદાલતના હાથે એક મૂલ્યવાન સાધન બની રહે છે. તે

એક સાબિત થયેલ અન્ય તથ્યમાંથી, સામાન્ય અનુભવ અને ઘટનાઓના સામાન્ય પ્રવાહને યોગ્ય ધ્યાનમાં રાખીને કાઢવામાં આવેલ તથ્યસંબંધિત તારણ છે. ગ્રીર વિ./એસ. યુએસ, [૨૪૫ યુએસઆર ૫૫૮] માં હોમ્સ જે. એ નોંધ્યું હતું: "તથ્યના મુદ્દા ઉપરની અનુમાનધારણા, જ્યારે તે માત્ર કોઈ અન્ય સિદ્ધાંતનો ઢાંકપોચો ન હોય, ત્યારે તેનો અર્થ એ થાય છે કે સામાન્ય અનુભવ દર્શાવે છે કે તે તથ્ય સામાન્ય રીતે એટલું સત્ય હોય છે કે અદાલતો તેના સત્યત્વની નોંધ લઈ શકે." પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૪ અદાલતને સત્ય પારખવાના અને વાજબી નિશ્ચિતતા સાથે નિષ્કર્ષ પર પહોંચવાના તેના પ્રયત્નમાં માર્ગ દર્શાવે છે. ભારતીય પુરાવા અધિનિયમ હેઠળ, આવી અનુમાનધારણા દોરવા માટેના માર્ગદર્શક નિયમો આ કલમમાં વ્યાપક રીતે નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યા છે. કલમ ૧૧૪ આ પ્રમાણે નિર્દેશ આપે છે: "અદાલત કોઈપણ એવા તથ્યના અસ્તિત્વ અંગે અનુમાન કરી શકે છે, જે તેના મતે બન્યું હોવાની શક્યતા હોય, અને તે માટે કુદરતી ઘટનાઓના સામાન્ય પ્રવાહ, માનવીય વર્તન તથા જાહેર અને ખાનગી વ્યવહારને, તેમના આ વિશિષ્ટ કેસના તથ્યો સાથેના સંબંધને ધ્યાનમાં લેવામાં આવશે." આ કલમમાં નિર્ધારિત સંબંધિત વિચારણાઓને યોગ્ય રીતે ધ્યાનમાં રાખીને, અદાલત જે કેટલીક અનુમાનધારણાઓ દોરી શકે તે દષ્ટાંતરૂપે દર્શાવવામાં આવી છે. સ્પષ્ટ છે કે તે પૂર્ણ અથવા સર્વસમાવી નથી. કલમ ૧૧૪ હેઠળની અનુમાનધારણા, નિશ્ચિતપણે, ખંડનીય છે. એક વાર અનુમાનધારણા દોરવામાં આવે પછી, તે અનુમાનધારણાને ખંડન કરવા માટે વિપરીત પુરાવા રજૂ કરવાની ફરજ તે પક્ષ ઉપર આવે છે, જે આ

અનુમાનધારણાની કડક અસર હેઠળ આવે છે. જે તથ્ય વિષે સીધો પુરાવો ઉપલબ્ધ નથી, તેના અસ્તિત્વ અંગે અનુમાનધારણા દોરતા પહેલાં, તે વિશિષ્ટ કેસના તથ્યો ન્યાયાધીશના મનમાં સર્વોપરી રહેવા જોઈએ. આ તથ્યોને સામાન્ય સમજ, માણસો અને બાબતોના સામાન્ય અનુભવના દૃષ્ટિકોણથી પરખવા જોઈએ અને ત્યારબાદ અનુમાનધારણા દોરવી કે નહીં તે અંગે સચેત નિર્ણય લેવો પડે છે.

પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૪ સાથે જોડાયેલ ઉદાહરણોમાં, સર્વપ્રથમ ઉદાહરણ તે છે જે વર્તમાન કેસમાં આપણી વિચારણાનો વિષય છે : "અદાલત અનુમાન કરી શકે છે – કે જે વ્યક્તિ ચોરી થયાના ટૂંક સમયમાં જ ચોરાયેલા માલના કબજામાં હોય, તે અથવા તો ચોર છે અથવા તેને માલ ચોરાયેલ હોવાનું જાણીને પ્રાપ્ત કર્યો છે, જો સુધી કે તે પોતાના કબજાનો હિસાબ આપી ન શકે."

ટેલરે તેના 'ધ લો ઓફ એવિડન્સ' વિષયક ગ્રંથમાં કલમ ૧૧૪(એ) માં સમાવાયેલ અનુમાન સમાન અનુમાનના સ્વરૂપ અને વ્યાપ વિશે આ મુજબ જણાવ્યું છે :

ચોરી થયાના અપરાધના આચરણ પછી તરત જ ચોરાયેલી મિલકતનો કબજો હોવો, પ્રાથમિક દૃષ્ટિએ એવો પુરાવો છે કે, પ્રકરણની અન્ય પરિસ્થિતિઓ મુજબ, કબજો ધરાવનાર વ્યક્તિ અથવા તો ચોર હતી અથવા તો સ્વીકારક હતી; અને આ અનુમાન, જ્યારે તેનો ખુલાસો સીધા પુરાવાથી, અથવા કબજો ધરાવનારના સ્વભાવ અને આચરણથી, અથવા અન્ય રીતે કરવામાં આવતો નથી, ત્યારે સામાન્ય રીતે જ્યુરી દ્વારા નિશ્ચિત માનવામાં આવે છે. તાજેતરના કબજાનો અર્થ શું ગણાય તે પ્રશ્ન, ચોરાયેલી વસ્તુ એવી છે કે નથી કે જે સહેલાઈથી એકના હાથમાંથી બીજાના

હાથમાં પસાર થઈ શકે, તેના આધારે બદલાય છે.

આ અનુમાન, જે સર્વ પ્રકારના મામલાઓમાં કાયદાકીય બાબત કરતાં હકીકતની બાબત વધુ હોય છે, ક્યારેક એટલું પ્રબળ હોય છે કે જેને કોર્પસ ડેલિક્ટી કહેવામાં આવે છે તેના અંગેનો કોઈપણ પ્રત્યક્ષ પુરાવો અનાવશ્યક બની જાય છે. તેથી, મૌલ, જે. પાસેથી એક યોગ્ય ઉદાહરણ લેવાય તો, જો કોઈ માણસ સંપૂર્ણ હોશમાં લંડન ડોક્સમાં જાય અને થોડી જ વારમાં બહુ નશાની હાલતમાં, લથડતો, એમાંથી કોઈ એક ભોંયરામાંથી બહાર આવતો જોવા મળે, જેમાં દસ લાખ ગેલનથી વધુ દારૂ સંગ્રહિત રાખવામાં આવ્યો હોય, તો "મારા મત મુજબ," એવું વિદ્વાન ન્યાયાધીશ કહે છે – અને મોટા ભાગના લોકો સંભાવ્ય રીતે તેમની સાથે સહમત થશે – "આ વાતનો વાજબી પુરાવો ગણાશે કે તે માણસે ભોંયરામાંનો થોડોક દારૂ ચોરી કર્યો હતો, ભલે એવો કોઈ પુરાવો આપવામાં આવ્યો ન હોય કે કોઈ ચોક્કસ પીપ ખોલવામાં આવ્યું હતું, અને ખરેખર કોઈ દારૂ ગુમ થયેલો હતો."

૪. હવે અમે પ્રથમ પગલા તરીકે આ તપાસ કરીશું કે શું કલમ ૧૧૪ ના દૃષ્ટાંત (એ) દ્વારા અભિપ્રેત શરતો, અથવા અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો, હકીકતી પરિસ્થિતિઓ પૂર્ણ થાય છે કે નહીં.

૪(એ). એ બાબતમાં કોઈ શંકા રહી શકતી નથી કે આરોપીના ઇશારે જે આભૂષણો મળી આવ્યા હતા, તે મૃતકની વ્યક્તિગત મિલકત હતા અને તે મૃતક દ્વારા પહેરવામાં આવતા હતા. આ બાબતનું સાક્ષ્ય પી.ડબલ્યુ. ૨, જે મૃતક-પીડિતનો પુત્ર છે, આપે છે અને આ મુદ્દે તેની જબાનીની સત્યતા અંગે કઠોર જુબાની થી પણ

કોઈ શંકા ઊભી થઈ શકી નથી. ત્યારબાદનું પગલું, જે ફરિયાદ પક્ષે સાબિત કરવાનું છે, તે એ છે કે ઘટનાના થોડા જ સમય પછી મૃતકના જણાવેલા આભૂષણોનો કબજો હતો. ૧.૨૦૦ ગ્રામ વજનનું એક કાનનું દાગીનો ં આરોપી ક્રમાંક ૧ દ્વારા પી.ડબલ્યુ. ૫ ને, જે ઉસ્માનાબાદ ખાતે દાગીનો ા દુકાન ચલાવતા હતા, રૂ. ૧૭૦.૦૦ માં વેચવામાં આવ્યું હતું. પી.ડબલ્યુ. ૬, જે સાયકલ દુકાનના માલિક છે અને જેમની મદદ આરોપી ક્રમાંક ૧ એ તે કાનનું દાગીનો ં વેચી નાખવા માટે માંગી હતી, તેમનું સાક્ષ્ય પણ પી.ડબલ્યુ. ૫ તથા તપાસ અધિકારી (પી.ડબલ્યુ. ૧૦) ના સાક્ષ્યને સમર્થન આપે છે. પી.ડબલ્યુ. ૫ મુજબ, વેચાણનો વ્યવહાર ૩૦.૦૫.૧૯૮૪ ના રોજ બપોરે ૧.૩૦ વાગ્યે થયો હતો, એટલે કે બાબુરાવની હત્યા પછીના બીજા જ દિવસે. પી.ડબલ્યુ. ૫ એ આગળ જબાની આપી કે પાંચ કે છ દિવસ બાદ આરોપી ક્રમાંક ૧ બે પંચો અને પોલીસ સાથે તેમની દુકાન પર આવ્યો હતો અને આરોપીએ તેને વેચેલું સોનાનો કાનનો દાગીનો નો પરત આપવા કહ્યું હતું અને પી.ડબલ્યુ. ૫ દ્વારા તે દાગીનો નો રજૂ કરવામાં આવતાં, પોલીસે ૭.૬.૧૯૮૪ ના રોજ પંચોની હાજરીમાં તે જપ્ત કર્યું હતું. એ હકીકત કે તેમણે કોઈ રસીદ આપી ન હતી અને આરોપીની સહી લીધી ન હતી, અથવા સોનાના આભૂષણોની વેચાણ કે ખરીદી કરવા માટે તેમની પાસે પરવાનો ન હતો, તેવા પરિબળો એવા નથી કે જેના આધારે પી.ડબલ્યુ. ૫ ના સાક્ષ્યને અવિશ્વસનીય ગણાવી શકાય, જેમની દુકાનમાંથી તે કાનનું દાગીનો ં મળ્યું હતું. તેથી, ઘટના પછી તરત જ આરોપી ક્રમાંક ૧ પાસે મૃતકનું સોનાનું કાનનું દાગીનો ં હોવું અને તેણે તે તરત જ

પી.ડબલ્યુ. પ ને વેચી નાખ્યું હતું, તે નિઃસંદેહ રીતે સાબિત થાય છે.

પી.ડબલ્યુ. ડ ના પુરાવા તરફ અમારું ધ્યાન દોરતાં, અપીલકર્તા તરફના વિદ્વાન વકીલે દલીલ કરી છે કે આરોપી નં. ૧ દ્વારા આપવામાં આવેલી માહિતીના આધારે કાનનું કુંડલું મળી આવ્યું નહોતું, પરંતુ પોલીસ પક્ષને પી.ડબલ્યુ. ડ મારફતે પી.ડબલ્યુ. પ ને કાનનું કુંડલું વેચવામાં આવ્યું હોવાની માહિતી હતી અને, તેથી, કલમ ૨૭ હેઠળનો કથિત શોધકાર્ય કોઈ મૂલ્ય ધરાવતું નથી. અપીલકર્તાના વકીલ દ્વારા આધાર લેવાયેલ પી.ડબલ્યુ. ડ ની જમાબંધીનો ભાગ નીચે મુજબ છે :

આ સાચું છે કે આશરે સાત દિવસ પછી પોલીસે મને પોલીસ સ્ટેશનમાં બોલાવ્યો હતો. પોલીસે મારી પાસે પૂછપરછ કરી હતી કે સોનું કોને વેચવામાં આવ્યું હતું. મેં પોલીસને તે દુકાન વિશે જણાવ્યું હતું જેમાં સોનાની કાનની વાળી વેચવામાં આવી હતી. મેં પોલીસને તે દુકાન બતાવી આપી હતી. પોલીસે વિજય કુમાર (પી.ડબલ્યુ. પ) અને મને પોલીસ સ્ટેશનમાં લઈ ગયા હતા. પોલીસે સોનાની કાનની વાળીનું વેચાણ થયાનું પુષ્ટિ કરાવ્યું હતું.

આ નિવેદન પરથી એવું અનુસરતું નથી કે પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૨૭ ના અર્થમાં કોઈ શોધખોળ થઈ નહોતી. વિદ્વાન સેશન્સ જજએ યોગ્ય રીતે દર્શાવ્યું છે તેમ, પી.ડબલ્યુ. પ ની દુકાનમાંથી કાનની વેઢી જપ્ત કર્યા પછી તરત જ નિવેદનો નોંધવામાં આવ્યા હતા. તપાસ અધિકારીએ, પ્રતિત થાય છે કે, પી.ડબલ્યુ. ડ એ ભજવેલી ભૂમિકા અંગે આરોપી દ્વારા તથા પી.ડબલ્યુ. પ દ્વારા આપવામાં આવેલી માહિતીની પરસ્પર ચકાસણી કરી હતી અને તે કારણે જ તેને પોલીસ સ્ટેશનમાં

બોલાવવામાં આવ્યો હતો. પી.ડબલ્યુ. ૬ ના નિવેદન પરથી એવો નિષ્કર્ષ કાઢી શકાય નહિ કે આરોપી નં. ૧ એ પોલીસને આપેલી માહિતી માત્ર પી.ડબલ્યુ. ૬ દ્વારા અપાયેલી માહિતી પછીની જ હતી. તેથી, માલખંડની વસ્તુની શોધખોળ તરફ દોરી જાય તેવી કોઈ માહિતી ન હતી અને આરોપીનું નિવેદન કલમ ૨૭ હેઠળ ગ્રાહ્ય નથી, એવી દલીલ નીચલી અદાલતે યોગ્ય રીતે નકારી કાઢી હતી. આ સંદર્ભમાં ભિન્ન દષ્ટિકોણ અપનાવવા માટે કોઈ યોગ્ય કારણ નથી.

પછી અમારી પાસે અન્ય ચોરાયેલ વસ્તુઓ, જે અન્ય લોકોના ખેતરોમાં જમીન નીચે છુપાવવામાં આવેલી હતી અને માર્ગકાંઠે એક સ્થળે રાખવામાં આવેલી હતી, તેની શોધ અંગેનો પુરાવો છે. આ શોધો આરોપી નં. ૧ અને ૨ દ્વારા ૧૫.૬.૧૯૮૪ના રોજ કરવામાં આવેલા નિવેદનોના આધારે અને આરોપી નં. ૩ દ્વારા ૨૦.૬.૧૯૮૪ના રોજ કરવામાં આવેલા નિવેદનના આધારે કરવામાં આવી હતી. પંચ સાક્ષી (પી.ડબલ્યુ. ૯) અને તપાસ અધિકારી (પી.ડબલ્યુ. ૧૨) નો પુરાવો આ શોધોને પ્રમાણિત કરે છે. અપીલકર્તાના વિદ્વાન વકીલ દ્વારા દલીલ રજૂ કરવામાં આવી છે કે પંચ સાક્ષી સિડલિંગને પોલીસ હંમેશા બોલાવતી હતી. તે માત્ર પ્રથમ પ્રસંગે જ નહીં પરંતુ ત્યારબાદના બે પ્રસંગોએ પણ પંચ તરીકે હાજર રહ્યો હતો, જ્યારે એવો આક્ષેપ છે કે પોલીસ સ્ટેશન પાસેથી પસાર થતી વખતે તેને તપાસ અધિકારી દ્વારા બોલાવવામાં આવ્યો હતો. ઉક્ત સાક્ષી મૃતકનો સગો છે. આરોપીઓએ જ્યાં ચોરાયેલ વસ્તુઓ રાખી હતી તે સ્થળો બતાવ્યા હતા અને પોલીસે તે વસ્તુઓ જપ્ત કરી હતી, તે બાબતનો તેણે સાક્ષાત્કાર કર્યો હતો કે નહીં તે

અંગે અત્યંત શંકા થાય તેવી સ્થિતિ છે. તેથી, વિદ્વાન વકીલના મતાનુસાર, તેનો પુરાવો સ્વીકાર્ય ગણવા યોગ્ય નથી. માત્ર કેટલીક શંકાસ્પદ લાક્ષણિકતાઓના આધારે પંચ સાક્ષી પર અવિશ્વાસ રાખીને, શોધોની સત્યતા અંગે નીચલી અદાલત તેમજ વડી અદાલત દ્વારા નોંધવામાં આવેલ તથ્યનિષ્કર્ષમાં હસ્તક્ષેપ કરવા માટે અમે પ્રવૃત્ત નથી.

૪(બી). પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૨૭ હેઠળ આરોપીના કબૂલાતી નિવેદનના આધારે, જો શોધખોળ પર વિશ્વાસ કરવો હોય — અને કરવો જ જોઈએ — તો આપણાં સમક્ષ માત્ર મૃતકના આભૂષણોની પુનઃપ્રાપ્તિનો પુરાવો જ બાકી રહે છે. અનુસર્તા બે પ્રશ્નો એ છે કે શું વિવિધ સ્થળોએ છુપાવવામાં આવેલી વસ્તુઓ આરોપીના કબજામાં હોવાનું માનવામાં આવવું જોઈએ અને શું એવો કબજો તાજેતરનો કબજો કહેવાઈ શકે. આ અદાલતના ટ્રિબ્યુનલ વિ./ રાજ્ય મધ્ય પ્રદેશના નિર્ણય ન હોત, તો પ્રથમ પ્રશ્ન તરફ આપણું ધ્યાન આપવાની જરૂર જ પડતી ન હોત. તે એવો મામલો હતો જેમાં આરોપીના ઇશારે ચોરાયેલ માલમિલકત કોઈ ત્રીજા પક્ષની માલિકીના ખેતરમાંથી મળી આવી હતી અને જે સ્થળેથી આભૂષણો બહાર કાઢવામાં આવ્યા હતા તે સ્થળ વિશેની પોતાની જાણકારી અંગે આરોપીએ કોઈ સમજૂતી આપી નહોતી. વડી અદાલતે અપીલકર્તાને ધાડ ના આરોપમાંથી મુક્ત કરતાં, આ અનુમાન લાગુ કરીને કે આભૂષણો તે સ્થળે આરોપીએ જ મૂક્યા હોવા જોઈએ, તેને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૪૧૧ હેઠળ ચોરાયેલ માલમિલકત સ્વીકારવાના ગુનામાં દોષિત ઠેરવ્યો હતો. આરોપી દ્વારા કરવામાં આવેલી

અપીલમાં, આ અદાલતે એવો મત વ્યક્ત કર્યો કે અપીલકર્તાને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૪૧૧ હેઠળ દોષિત ઠેરવવા માટે કોઈ માન્ય કારણ નહોતું. અદાલતે દર્શાવ્યું કે કલમ ૪૧૧ના જરૂરી તત્વોમાંનું એક, એટલે કે ચોરાયેલ માલમિલકત આરોપીના કબજામાં હતી, તે બાબત સાબિત થતી નહોતી. અદાલતે આ પ્રમાણે અવલોકન કર્યું:—

જ્યારે જે ખેતરમાંથી આભૂષણો મળ્યા હતા તે ખુદ્દું હતું અને સૌ કોઈને ત્યાં પહોંચ શક્ય હતી, ત્યારે સકારાત્મક રીતે એવું ઠરાવવું મુશ્કેલ છે કે આરોપી આ વસ્તુઓના કબજામાં હતો. આરોપી પાસેથી થયેલી આ વસૂલાત એ પરિસ્થિતિ સાથે સુસંગત છે કે કોઈ અન્ય વ્યક્તિએ આ વસ્તુઓ ત્યાં મૂકી હોઈ શકે અને આરોપીને કોઈ રીતે તેમની હાજરીના સ્થળ અંગે જાણ થઈ હોય; અને તેવી સ્થિતિમાં, શોધ મળ્યાનો તથ્ય આરોપી આ વસ્તુઓના કબજામાં હતો તે બાબતનો નિષ્કર્ષાત્મક પુરાવો ગણાવી શકાય નહીં.

જો આ દૃષ્ટિકોણ સ્વીકારવામાં આવે, તો એવા પક્ષ ગુનેગારો, જેઓ ચોરાયેલ મિલકતને તેમના નિવાસસ્થાન અથવા પરિસરથી દૂર રાખવાનું પસંદ કરે છે, તેઓ અનુમાનની પકડમાંથી બચી જવાના જોખમમાં રહેશે; જ્યારે ઓછા સગવડો ધરાવતા આરોપીઓ, જેઓ ચોરાયેલ મિલકતને પોતાના મકાન અથવા પરિસરમાં રાખવાનું પસંદ કરે છે, તેઓ અનુમાનની કડકાઈને આધીન બનશે. આવા સંજોગોમાં કલમ ૧૧૪(એ) હેઠળના અનુમાનનો હેતુ અને અસરકારકતા વ્યવહારિક રીતે નષ્ટ થઈ જશે. જોકે, આ મુદ્દે વિશાળ પીઠનો નિર્ણય મંગાવવાની જરૂરિયાતથી અમે મુક્ત

છીએ, કારણ કે આરોપીઓએ પોતાના સ્વીકારોક્તિ નિવેદનમાં જણાવ્યું હતું કે તેમણે વસ્તુઓને નિર્ધારિત સ્થળોએ છુપાવી હતી અને ત્યારબાદ આરોપીઓએ આગળ વર્તીને તપાસ અધિકારી તથા પંચાઓને તે સ્થળે દોરી ગયા હતા જ્યાં તે વસ્તુઓ છુપાવવામાં આવી હતી. આવા નિવેદનોનો પુરાવો આપતા પંચનામાના મેમોરન્ડા આંક ૨૬-૨૮ અને ૩૦ છે. જો આરોપીઓનું એવું નિવેદન, જેમાં નિર્ધારિત સ્થળોએ વસ્તુઓ છુપાવવામાં તેમની દ્વારા ભજવાયેલા ભાગ સુધીનો હિસ્સો, પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૨૭ હેઠળ ગ્રાહ્ય હોય, તો એ બાબતે કોઈ શંકા રહી શકતી નથી કે આરોપીઓ દ્વારા વસ્તુઓનો કબજો હોવાનો તથ્ય સ્થાપિત થાય છે. આ અદાલતના ત્રણ-ન્યાયાધીશોની પીઠના કે. ચિન્નાસ્વામી રેડ્ડી વિ./એસ. આંધ્ર પ્રદેશ રાજ્યના નિર્ણયનો અધિકૃત આધાર અમને ઉપલબ્ધ છે કે કલમ ૨૭ના બંને છુપાવાને સંબંધિત નિવેદન પણ પુરાવામાં ગ્રાહ્ય છે. તે કેસમાં, અદાલત માટે બોલતા વાનચૂ, જેએ પ્રશ્ન નીચે મુજબ સ્વરૂપિત કર્યો હતો :-

ચાલો, હવે અમે આ પ્રશ્ન તરફ વળીએ કે અપીલકર્તાનું એવું નિવેદન કે ‘તેણે તેમને (આભૂષણોને) છુપાવ્યા હતા’ અને ‘તે તે સ્થળ બતાવશે’ જ્યાં તેઓ હતા, શું ધારા ૨૭ હેઠળ પુરાવામાં સંપૂર્ણપણે ગ્રાહ્ય છે કે તેમાં માત્ર એટલો જ ભાગ ગ્રાહ્ય છે જેમાં તેણે એવું જણાવ્યું હતું કે તે સ્થળ બતાવશે, પરંતુ એ ભાગ ગ્રાહ્ય નથી જેમાં તેણે જણાવ્યું હતું કે તેણે આભૂષણો છુપાવ્યા હતા.

પુલુકુરી કોટેયા વિ. કિંગ-એમ્પરર ના સુપ્રસિદ્ધ કેસનો ઉલ્લેખ કર્યા પછી, પ્રશ્નનો જવાબ નીચે મુજબ આપવામાં આવ્યો હતો :-

જો અમને આદરપૂર્વક એવું કહેવાની મંજૂરી હોય, તો આ કેસ સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવે છે કે નિવેદનનો કયો ભાગ ધારા ૨૭ હેઠળ ગ્રાહ્ય છે. માત્ર એટલો જ ભાગ ગ્રાહ્ય છે, જે શોધ સાથે સ્પષ્ટ રીતે સંબંધિત હોય; પરંતુ જો નિવેદનનો કોઈ ભાગ શોધ સાથે સ્પષ્ટ રીતે સંબંધિત હોય, તો તે સંપૂર્ણપણે ગ્રાહ્ય રહેશે અને અદાલત એવું કહી શકતી નથી કે તે નિવેદનનો એક ભાગ એટલા માટે કાપી કાઢશે કે તે કબૂલાતના સ્વરૂપનો છે. કલમ ૨૭ નિવેદનના તે ભાગને, જે શોધ સાથે સ્પષ્ટ રીતે સંબંધિત હોય, પૂર્ણરૂપે ગ્રાહ્ય બનાવે છે, ભલે તે કબૂલાતના સ્વરૂપનો હોય કે ન હોય. હવે, આ કેસમાં એવું કહેવામાં આવે છે કે અપીલકર્તાએ નિવેદન આપ્યું હતું કે તેણે આભૂષણો જ્યાં છુપાવ્યાં હતા તે જગ્યા તે બતાવશે. સેશન્સ જજે ઠરાવ્યું છે કે આ નિવેદનનો 'તેણે તેઓ ક્યાં છુપાવ્યાં હતા' એવો અર્થ ધરાવતો ભાગ ગ્રાહ્ય નથી. સ્પષ્ટ છે કે જો નિવેદનનો તે ભાગ કાપી કાઢવામાં આવે, તો બાકી રહેલું નિવેદન (અર્થાત્, કે તે જગ્યા બતાવશે) સંપૂર્ણપણે નિર્થક બની જશે. અમારા મત મુજબ, આ સંપૂર્ણ નિવેદન આભૂષણોની શોધ સાથે સ્પષ્ટ રીતે સંબંધિત છે અને ભારતીય પુરાવા અધિનિયમની ધારા ૨૭ હેઠળ ગ્રાહ્ય છે. 'તેણે તેઓ ક્યાં છુપાવ્યાં હતા' એવા શબ્દો, ન્યાયિક સમિતિના ચુકાદામાં આપવામાં આવેલા ઉદાહરણના 'જે વડે મેં મૃતકને ઘા માર્યો હતો' એવા શબ્દોની સમકક્ષ નથી. આ શબ્દો (અર્થાત્, તેણે તેઓ જ્યાં છુપાવ્યાં હતા) ગુનાના ભૂતકાળીન ઇતિહાસ સાથે કોઈ સંબંધ ધરાવતા નથી અને તે નિવેદનના આધારે જે વાસ્તવિક શોધ થઈ હતી તેની સાથે સ્પષ્ટ રીતે સંબંધિત છે. તેમ છતાં એવી દલીલ કરવામાં આવે છે કે એવા કેસમાં, જ્યાં ગુનો

કબજામાં હોવામાં સમાયેલો હોય, ત્યાં 'તેણે તેઓ ક્યાં છુપાવ્યાં હતા' એવા શબ્દો પણ અગ્રાહ્ય ગણાવા જોઈએ, કારણ કે તે આરોપીએ પોતે કબજામાં હતો તેવી સ્વીકૃતિ સમાન બનશે. અમારા મત મુજબ, આ દલીલના બે જવાબો છે. પ્રથમ તો, કલમ ૨૭ પોતે જ કહે છે કે જ્યાં નિવેદન શોધ સાથે સ્પષ્ટ રીતે સંબંધિત હોય, ત્યાં તે કબૂલાત સમાન થાય કે ન થાય, તે ગ્રાહ્ય રહેશે. બીજું, આ શબ્દો પોતાના દ્વારા, ભલે તેઓ અપીલકર્તાનો કબજો દર્શાવતા હોય, તેમ છતાં ગુનો સાબિત નહીં કરે, કારણ કે વસ્તુઓ મળી આવ્યા પછી પણ, ફરિયાદ પક્ષે હજુ બતાવવાનું રહે છે કે મળેલી વસ્તુઓ ગુના સાથે સંબંધિત છે, એટલે કે આ કેસમાં ફરિયાદ પક્ષે બતાવવું પડશે કે તે ચોરાયેલી મિલ્કત છે. તેથી, અમે એવા મતના છીએ કે અપીલકર્તાનું સંપૂર્ણ નિવેદન (તેમજ બીજા આરોપીનું, જેણે એવું કહ્યું હતું કે તેણે આભૂષણ મોટા સાહેબને આપ્યું હતું અને તે તેની પાસેથી તે પરત મેળવશે) પુરાવામાં ગ્રાહ્ય રહેશે અને સેશન્સ જજ તેનો એક ભાગ બહાર રાખવામાં ખોટા હતા.

(ભારપૂર્વક ઉલ્લેખિત)

આ નિર્ણયના પ્રકાશમાં, અમારે એવું માનવું આવશ્યક છે કે જમીનની નીચે છુપાવવામાં આવેલા માલસામાન પર આરોપીનો વિશિષ્ટ કબજો ગણવો જ જોઈએ, ભલે જે સ્થળોએ તે છુપાવવામાં આવ્યા હોય તે જાહેર જનતાને ઉપલબ્ધ હોઈ શકે. ઉલ્લેખનીય છે કે ત્રિમ્બકના કેસમાં (સુપ્રા) આ અદાલતે કલમ ૨૭ના ક્ષેત્રમાં આવતું, જો કોઈ હોય તો, આરોપી દ્વારા કરાયેલ કબૂલાતનામું તથા કબજાના પાસા પર તેની અસરનો ઉલ્લેખ કર્યો નહોતો.

જ(સી). આગળના પ્રશ્ન તરફ આવીએ કે સમય પરિબલની કસોટી અથવા 'તાજેતરનો કબજો' સંતોષાઈ છે કે નહીં, તેમાં કોઈ શંકા રહી શકતી નથી કે આરોપીઓ ગુનાના થોડા જ સમય પછી દોષારોપક વસ્તુઓ (આભૂષણો)ના કબજામાં આવ્યા હતા. આરોપી નં. ૧ લિંબાજીએ તેમાંથી એક વસ્તુ, એટલે કે, સોનાના કાનના ટોપ્સ, બીજા જ દિવસે પી.ડબલ્યુ. ૫ ને વેચી દીધી હતી. બાકીની વસ્તુઓ આરોપીઓએ બતાવેલ જગ્યાઓએ તેમની ધરપકડ થયા બાદ થોડા જ સમયમાં સંતાડેલી હાલતમાં મળી આવી હતી. બધી જ શોધો ત્રણ અઠવાડિયાની અંદર કરવામાં આવી હતી. આરોપી નં. ૧ અને ૨ ના મામલે ઘટના પછીના બીજા જ દિવસે ધરપકડ કરવામાં આવી હતી. તેમની કબજામાં આવેલા આભૂષણો તેમણે પોતાની ધરપકડ પહેલાં સ્પષ્ટ કારણોસર સંતાડી દીધા હતા. ત્રીજા આરોપી બાબતે, તેની ધરપકડ ઘટના પછી ૧૦ દિવસ બાદ કરવામાં આવી હતી અને ત્યાં સુધીમાં ચોરાયેલ વસ્તુઓ ઝાડની નીચે સંતાડેલી હાલતમાં મળી આવી હતી. ત્રીજા આરોપીના મામલે પણ સમયાંતર એટલું વધુ નથી કે કલમ ૧૧૪ ના દષ્ટાંત (એ) હેઠળ અનુમાન ઊભું કરવાનું અવરોધાય. ઈરાભદ્રપ્પાના કેસમાં, આ અદાલતે આ સિદ્ધાંતને પુનરોચ્ચાર કરતાં કે કબજો તાજેતરનો છે કે નહીં તે નક્કી કરવા માટે કોઈ નિશ્ચિત સમયમર્યાદા નક્કી કરી શકાય નહીં, એવો નિર્ધાર કર્યો હતો કે એક વર્ષનો ગાળો પણ અતિ લાંબો ગણાય નહીં, ખાસ કરીને એ હકીકતને ધ્યાનમાં લેતાં કે આરોપી ઘટનાના તરત પછી અચાનક ગાયબ થઈ ગયો હતો અને લાંબા સમય સુધી ફરાર હતો. વર્તમાન મામલે, ત્રીજા આરોપી અરુણે પોતાની ધરપકડ પછી જલદી જ

ચોરાયેલ વસ્તુ, એટલે કે, સોનાનું કાનનું ટોપ, અંગે માહિતી આપી હતી અને તેનાથી ચોરાયેલ માલમત્તાની શોધ થઈ હતી. વસ્તુઓના સ્વભાવને ધ્યાનમાં લેતાં, એવું કલ્પવું મુશ્કેલ છે કે આટલા ટૂંકા સમયમાં તે અનેક હાથે ફેરવાઈને અંતે ઉક્ત આરોપીના કબજામાં આવી પહોંચી હોય. આરોપીએ પોતાની તરફથી આવી કોઈ સમજણ રજૂ કરી નહોતી.

૫(એ). ઉપરોક્ત ચર્ચાના પ્રકાશમાં, વર્તમાન કેસમાં, કલમ ૧૧૪ની દૃષ્ટાંત (એ) હેઠળનો અનુમાન નિર્ભયતાપૂર્વક દોરવામાં આવી શકે તેમ હતો અને ઘટનાના અનુસંધાનમાં વાજબી સમયગાળાની અંદર આરોપીએ બતાવેલ સ્થળોથી દોષારોપક વસ્તુઓની થયેલ જમીની પરિસ્થિતિ નિર્વિવાદ રીતે આરોપીઓની સંડોવણી તરફ સૂચવે છે. નોંધનીય છે કે અપીલકર્તાઓ, જેઓ ચોરાયેલ વસ્તુઓ પર તેમનો કબજો કેવી રીતે આવ્યો અથવા ચોરાયેલ મિલકત છુપાવવામાં આવી હોવાનું તેમને જ્ઞાન કેવી રીતે હતું તે સમજાવવાની સ્થિતિમાં હતા, તેમણે કંઈ પણ સમજાવ્યું નથી; તેના વિરુદ્ધ, તેમણે જમીનો અંગે જ્ઞાન હોવાનો ઇનકાર કર્યો, જે ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલા પુરાવાના પ્રકાશમાં ખોટું માનવું જ પડશે. સમજાવટ આપવાનું ટાળી દેતાં, એવો અનુમાન કરવો આવશ્યક બને છે કે તો તેઓ સત્ય દબાવી રાખવા ઈચ્છતા હતા અથવા અનુમાન દોરવામાં આવે તેવો જોખમ તેમણે સ્વીકાર્યો હતો. તેથી, કલમ ૧૧૪ની દૃષ્ટાંત (એ) દ્વારા કલ્પાયેલ ગુનાના આચરણ અંગેનું અનુમાન એ સૌથી ન્યૂનતમ અનુમાન હતું જે દોરવામાં આવી શકે, અને નીચલી અદાલતે એ જ કર્યું હતું.

પ(બી). ત્યારબાદ પ્રશ્ન એ થાય છે કે, ધારા ૧૧૪ સાથેની દષ્ટાંત (એ) લાગુ કરતાં, અનુમાન એ કરવું જોઈએ કે આરોપીએ માલ ચોર્યો હતો કે પછી પછીથી તે ચોરાયેલો હોવાનું જાણતાં તેને પ્રાપ્ત કર્યો હતો. જો કે નીચલી અદાલતે આ નોંધ્યું હતું કે આરોપીએ કોઈ બીજા વ્યક્તિએ મૃતકની હત્યા કર્યા પછી તેના આભૂષણો “લૂંટી લીધા હોઈ શકે”, તેમ છતાં તેણે તેમને ફક્ત ભારતીય દંડ સંહિતાની ધારા ૪૧૧ હેઠળના ગુનામાં જ દોષિત ઠેરવ્યા, જે દેખીતી રીતે સ્વવિરોધી છે. સ્થાપિત થયેલ પરિસ્થિતિઓના સમસ્ત વિચાર પરથી એ અનુમાન કરવું વાજબી છે કે આરોપીએ મૃતકને શારીરિક ઈજા પહોંચાડ્યા પછી મૃતકના શરીર પરથી આ વસ્તુઓની ચોરી કરી હતી. મૃતકની હત્યા બાદ ટૂંકા ગાળામાં અપીલકર્તાઓ મૃતકના શરીર પરથી ઉતારવામાં આવેલ આભૂષણોના કબજામાં આવ્યા હતા અને પ્રથમ આરોપીએ તે જ દિવસે ચોરાયેલી વસ્તુઓમાંથી એક વેચવા માટે રજૂ કરી હતી, તેમજ અન્ય વસ્તુઓ અપીલકર્તાઓની જાણ મુજબ સંતાડી રાખેલી મળી આવી હતી; આ બધું, સાથે સાથે આ વસ્તુઓના કબજાનું હિસાબ ન આપવો અને દોષારોપક પરિસ્થિતિઓ અંગે ચુકિતસંગત સમજૂતી પણ ન આપવી, એ દર્શાવે છે કે તેઓ માત્ર અન્ય કોઈ સ્ત્રોતથી ચોરાયેલી વસ્તુઓ મેળવનાર નહોતા, પરંતુ તેમણે પોતે જ તે વસ્તુઓ મૃતકના શરીર પરથી ઉતારી લીધી હતી. તેથી, ધારા ૧૧૪ સાથેની દષ્ટાંત (એ) હેઠળ ઉદ્ભવતું અનુમાન માત્ર તેમને ધારા ૪૧૧ હેઠળ ચોરાયેલ મિલ્કત પ્રાપ્ત કરવાના ગુનામાં સંડોવણી સુધી મર્યાદિત રાખવું જોઈએ નહીં, પરંતુ આ કેસના તથ્યોને ધ્યાનમાં લેતાં તે નિશ્ચિતપણે તેનાથી આગળ જઈ શકે છે. આ સંદર્ભમાં,

આ અદાલતનો ત્રણ-ન્યાયાધીશ ખંડપીઠનો નિર્ણય સનવથ ખાન વિ./એસ. રાજ્ય રાજસ્થાન, અત્યંત યોગ્ય છે. આરોપીઓના ઘરોમાંથી મૃતકની માલિકીની વસ્તુઓની અસમજાવટભરી વસૂલાત જેવી એકમાત્ર પરિસ્થિતિ પરથી હત્યાનો ગુનો કર્યો હોવાનું અનુમાન ઉઠાવી શકાય નહીં, એવું ઠરાવતાં છતાં, અદાલતે તેમ છતાં નક્કી કર્યું હતું કે તેમને ભારતીય દંડ સંહિતાની ધારા ૩૮૦ હેઠળની ચોરી માટે દોષિત ઠેરવી શકાય, જે આરોપીઓ સામે મૂકાયેલા આરોપોમાંનો એક હતો. સંબંધિત બીજો નિર્ણય શિવપ્પા વિ./એસ. રાજ્ય મૈસૂર, (૧૯૭૦ (૧) એસ.સી.સી. ૪૮૭) છે. તે એવો કેસ હતો જેમાં ગાડાંમાં લઈ જવામાં આવતા કાપડના ગાંઠિયાં વીસ વ્યક્તિઓએ લૂંટી લીધાં હતાં અને આરોપીઓ સામે ડાકાઈતીનો આરોપ મૂકવામાં આવ્યો હતો. બનાવ પછી થોડા જ દિવસોમાં થયેલી તલાશીઓથી તેમના ઘરોમાંથી ચોરાયેલા કાપડની મોટી માત્રામાં વસૂલાત થઈ હતી. આ તથ્યોના આધારે અદાલતે એ અનુમાન કર્યું કે જેમના પાસેથી આ કાપડની વસ્તુઓ મળી આવી હતી, તેઓ જ ડાકુઓ હતા અને દોષારોપણ યથાવત્ રાખવામાં આવ્યું. ત્રણ-ન્યાયાધીશ ખંડપીઠ તરફથી બોલતાં હિદાયતુલ્લાહ, સી. જે. એ નોંધ્યું હતું કે “માત્ર ત્યારે જ, જ્યારે આરોપીને ગુનાના ફળરૂપ માલના કબજાને છોડીને અન્ય રીતે ગુનાથી સાંકળવો શક્ય ન હોય, ત્યારે આવું અનુમાન ઉઠાવી શકાય.” આ નિર્ણયોનો પણ આધાર લઈ, અમારું મંતવ્ય છે કે ધારા ૧૧૪ ને તેની સાથેની દૃષ્ટાંત (એ) સાથે વાંચીને તેમાં રહેલા અનુમાનનો આશ્રય લઈ, પ્રથમ પગથિયે અપીલકર્તાઓએ મૃતકના શરીર પરથી ઉતારવામાં આવેલા આભૂષણોની ચોરી કરી

હતી અને તેઓ માત્ર ચોરાયેલ મિલ્કત મેળવનાર નથી, એવું ઠરાવવું જ જોઈએ. ચોરી, લૂંટના ગુનાનો એક ઘટક છે અને જો ચોરી કરવા માટે ગુનેગાર મરણ, ઈજા અથવા ગેરકાયદેસર અવરોધ પેદા કરે છે અથવા તેનો પ્રયાસ કરે છે, અથવા તેવો ભય ઉભો કરે છે, તો ચોરી લૂંટ બને છે. તથ્યોના આધારે તેમને લૂંટ માટે દોષિત ઠેરવવા જોઈએ કે નહીં, તે એક બીજો પાસો છે, જેનો અમે થોડું આગળ ઉલ્લેખ કરીશું. હાલમાં અમે માત્ર એટલું સૂચવી રહ્યા છીએ કે જો અમે ધારા ૧૧૪ સાથેની દૃષ્ટાંત (એ) લાગુ પાડવા સુધી જ અટકીએ, તો આરોપીઓને ધારા ૪૧૧ હેઠળના ગુના કરતાં ચોરીના ગુનામાં નિશ્ચિતપણે દોષિત ઠેરવી શકાય. જો અમે દૃષ્ટાંત (એ)થી પણ આગળ જઈને જોઈએ, તો સ્થિતિ શું બને છે તે બીજો પાસો છે.

૬(એ) ઉપરોક્ત ચર્ચા એક વધુ મહત્વપૂર્ણ પ્રશ્નના વિચાર માટે માર્ગ પ્રસસ્ત કરે છે કે શું, આ કેસના તથ્યોને ધ્યાનમાં રાખીને, અનુમાનનો વ્યાપ લૂંટ અથવા હત્યા અથવા બન્ને ગુનાઓના કૃત્ય સુધી વિસ્તૃત કરવો જોઈએ. કલમ ૧૧૪ની દૃષ્ટાંત (એ) હેઠળ કલ્પાયેલ અનુમાનનો વ્યાપ, જો લૂંટ અને હત્યા એ જ એક જ વ્યવહારનો ભાગ હોય, તો વધુ ગંભીર એવા લૂંટ અને હત્યા જેવા ગુનાઓમાં દોષિત ઠેરવવાના આધારરૂપ સમાન અનુમાન માટે, નિર્ધારિત કેસોમાં વિસ્તૃત કરવામાં આવ્યો છે. કડક રીતે કહીએ તો, આપું અનુમાન દૃષ્ટાંત (એ) ના વ્યાપક્ષેત્રમાં આવતું નથી, છતાં કેટલાક કેસોમાં લૂંટ અને હત્યા માટેનો દોષારોપણ યથાવત્ રાખતાં દૃષ્ટાંત (એ) નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. દૃષ્ટાંત (એ) ની મર્યાદાઓની બહાર અનુમાનનો વ્યાપ વધારવો હોય તો તે માત્ર કલમના મુખ્ય ભાગ હેઠળ જ

શક્ય બને. આવા કેસમાં દષ્ટાંત માત્ર સદશતાનું માર્ગદર્શન આપે છે. આ સ્પષ્ટીકરણ સાથે, હવે આપણે તપાસીએ કે શું એવું અનુમાન કરવા માટે અવકાશ છે કે અપીલકર્તાઓએ સામૂહિક ઇરાદો વહેંચીને લૂંટ અને હત્યા આચરી હતી. આ મુદ્દે, આ અદાલતના વિવિધ કેસોમાં અમને ભિન્ન અભિગમો જોવા મળ્યા છે. કેટલાક કેસોમાં વિસ્તૃત અનુમાન દોરવામાં આવ્યું છે, જ્યારે કેટલાક કેસોમાં અદાલતે ગુનો બન્યા પછી ટૂંક સમયમાં જ આરોપીની કબજામાંથી દોષદર્શક વસ્તુઓ મળી આવવાના માત્ર આધારે આવું અનુમાન દોરવું અસુરક્ષિત ગણ્યું છે. ગોવા કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશ વિ. બિવેન્દુરા ડી'સૂઝા, ૧૯૯૩ સપ્લિ. (૩) એસ.સી.સી. ૩૦૪; સુરજીત સિંહ વિ. સ્ટેટ ઓફ પંજાબ; અને સનવથ ખાન વિ. સ્ટેટ ઓફ રાજસ્થાનના આ અદાલતના નિર્ણયો એક જ દિશામાં આવે છે, જ્યારે ગુલાબચંદ વિ. સ્ટેટ ઓફ એમ.પી., ૧૯૯૫ (૩) એસ.સી.સી. ૫૭૪ નો નિર્ણય વિપરીત દિશામાં આવે છે. મધ્યવર્તી સ્થિતિમાં અમને કેટલાક એવા નિર્ણયો મળે છે જેમાં અનુમાનનો આશરો પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવા પર આધારિત નિષ્કર્ષને સમર્થન આપવા માટે વધારાના કારણ તરીકે લેવાયો હતો. હવે અમે આ નિર્ણયોનો સંક્ષિપ્ત ઉલ્લેખ કરીશું.

ગોવા કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશ વિ. બી. ડી'સોઝા (પૂર્વોક્ત) માં આ અદાલતની બે-ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે એવો નિર્ધાર કર્યો હતો કે મૃત્યુ પામેલ વ્યક્તિના સોનાના દાગીનો ાઓ સહિત ગુનાસૂચક વસ્તુઓની શોધખોળ થવી અને ચોરાયેલી વસ્તુઓના કબજા અંગે કોઈ સમજૂતી ન હોવી, એ માત્રથી જ એવો અનુમાન

ન્યાયસંગત ઠરતું નથી કે આરોપીએ હત્યા કરી હતી. શંકા ભલે કેટલીય પ્રબળ હોય, તે પુરાવાનું સ્થાન લઈ શકતી નથી. અનુમાનના આધાર પર આપેલ સેશન્સ જજનો નિષ્કર્ષ “કાયદાની નજરે તપાસમાં ટકી શકતો નથી”. આરોપીઓ જ માત્ર મૃત્યુ પામેલ વ્યક્તિની સાથે હતા તે દર્શાવતું બીજું કંઈક ન હોય, ત્યાં સુધી આવું અનુમાન કાઢી શકાય નહીં. એવો નિર્ધાર કરવામાં આવ્યો હતો કે આરોપીને હત્યા સાથે જોડતા કોઈપણ સંજોગો નહોતા. જોકે, અદાલતે આરોપીને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૪૧૧ હેઠળ દોષિત ઠરાવ્યો હતો. વધુ તાજેતરના એક કેસમાં, એટલે કે, રોની વિ. મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય, (૧૯૯૮ (૩) એસ.સી.સી. ૬૨૫), ઉપરોક્ત નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કરીને તેને ભિન્ન ઠેરવવામાં આવ્યો હતો અને એવો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો કે અનુમાન ન કાઢવાનું કારણ એ હતું કે ઈજાગ્રસ્ત સાક્ષીએ આરોપીને સંડોવ્યા નહોતા અને વસ્તુઓની વસૂલાત એક મહિના પછી થઈ હતી. તેમ છતાં, ડી'સોઝા કેસના ચુકાદાના અવલોકનથી એવું સ્પષ્ટ થતું નથી કે ઈજાગ્રસ્ત સાક્ષી આરોપીને જોવાની અને ઓળખવાની સ્થિતિમાં હતો જ. સમયના પરિબળ અંગે, ડી'સોઝાના કેસમાં એવો કોઈ સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ નહોતો કે એક મહિનાનો વિલંબ અનુમાનને નબળું પાડશે. એ જ ખંડપીઠ દ્વારા અપાયેલો બીજો ચુકાદો સુરજીત સિંહ વિ. પંજાબ રાજ્ય (પૂર્વોક્ત) ના કેસમાં હતો. તેમાં એવો નિર્ધાર કરવામાં આવ્યો હતો કે ઘટનાની તારીખથી ૧૫ દિવસ પછી આરોપી દ્વારા આપવામાં આવેલી માહિતીના આધારે ગીરવે ધિરાણ આપનાર પાસેથી મૃત્યુ પામેલ વ્યક્તિની ઘડિયાળની વસૂલાત થઈ હોવું, પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૪ નો આશરો લઈને

તેને હત્યા સાથે જોડવા માટે પૂરતું નથી. વધુમાં વધુ એટલું જ માનવામાં આવ્યું હતું કે તેને કલમ ૪૧૧ હેઠળ દોષિત ઠરાવી શકાય અને તે મુજબ તેને દોષિત ઠરાવી સજા કરવામાં આવી હતી. એક બીજો કેસ, જે વ્યાપક રીતે પ્રથમ શ્રેણીમાં આવે છે, તે સંવથ ખાન (પૂર્વોક્ત) નો છે. કારણ કે તે ત્રણ-ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠનો નિર્ણય છે, તેથી અમે તેનો થોડો વિસ્તૃત ઉલ્લેખ કરી શકીએ.

મંદિરમાં રહેતા બે વ્યક્તિઓ મંદિરના પરિસરમાં મૃત હાલતમાં પડેલા મળ્યા હતા. તેઓ કુહાડીના ઘા લાગવાથી મૃત્યુ પામ્યા હતા. ઘર અવ્યવસ્થિત હાલતમાં મળ્યું હતું અને અલમારીઓ વગેરે ખોલવામાં આવેલી હતી. આરોપીઓમાંથી એક, જેને ૧૨ દિવસ પછી ધરપકડ કરવામાં આવી હતી, એણે પોતાના પરિસરમાં દાટેલી હાલતમાં પડેલી સોનાની કંઠી બહાર પાડી હતી. અન્ય એક આરોપી, જેને ૧૭ દિવસ પછી ધરપકડ કરવામાં આવી હતી, એણે પોતાના ઘરમાં જમીનમાં દાટેલી હાલતમાં રહેલી ચાંદીની થાળી બહાર પાડી હતી. આ બંને વસ્તુઓ મૃતકોની હતી. વડી અદાલતે આરોપીઓના કહેવા મુજબ થયેલી બે વસ્તુઓની વસૂલાતની એકમાત્ર પરિસ્થિતિ અને તેમની કબજેદારી અંગે કોઈ સ્પષ્ટીકરણ ન હોવા પર આધાર રાખીને દોષિત ઠેરવવાનો નિર્ણય ચથાવત્ રાખ્યો હતો. આગળની અપીલમાં, સર્વોચ્ચ અદાલતની ત્રણ-ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે કલમ ૩૦૨ હેઠળનો દોષારોપ રદ કર્યો અને અપીલકર્તાઓને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૮૦ હેઠળ દોષિત ઠેરવ્યા. મહાજન જેએ, ખંડપીઠ તરફથી બોલતાં, નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું :—

હત્યા અથવા લૂંટ કયા સંજોગોમાં બની તે અંગે કોઈપણ પ્રકારનો પુરાવો સંપૂર્ણપણે

ગેરહાજર હોવાના પરિપ્રેક્ષ્યમાં, સરળતાથી એવી કલ્પના કરી શકાય કે આરોપીએ કોઈક સમયે અથવા બીજા સમયે મહંત અને ગણપતિયાની હત્યા થયેલી જોઈને, તેમની પાસેથી રજૂ કરાયેલ વસ્તુઓ મંદિરમાથી કાઢી લીધી હોય અથવા હત્યા કરનાર વ્યક્તિ અથવા વ્યક્તિઓ પાસેથી તે પ્રાપ્ત કરી હોય.

અદાલતે, મૃતકની કોઈ અન્ય વ્યક્તિ દ્વારા હત્યા કરવામાં આવી હોવાની સંભાવનાનો ઉલ્લેખ કર્યા પછી, આ પ્રમાણે અવલોકન કર્યું :

તે જેવું હોય તેવું હોય, પરંતુ કોઈપણ પ્રકારના પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ પુરાવાના સર્વથા અભાવે, બે અપીલકર્તાઓના ઘરોમાંથી બે વસ્તુઓની કારણવિહોણી જમીની એકમાત્ર પરિસ્થિતિ પરથી, પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૪ ના દૃષ્ટાંત (એ) ના પ્રકાશમાં, માત્ર એટલો જ અનુમાન ઉદ્ભવી શકે કે તેઓ અથવા તો ચોરાયેલી મિલકતના ગ્રહીતાઓ છે અથવા ચોરી કરનાર વ્યક્તિઓ હતા; પરંતુ તેમાંથી આવશ્યક રીતે એવું સૂચિત થતું નથી કે ચોરી અને હત્યાઓ એક જ સમયે બની હતી.

આરોપીઓએ આ વસ્તુઓ ચોરી થયા બાદ અંદાજે પખવાડિયા પછી રજૂ કરી હતી અને તેમના વિરુદ્ધ વધુમાં વધુ એટલું જ કહી શકાય કે તેમણે આ માલ ચોરાયેલો હોવાનું જાણતાં પ્રાપ્ત કર્યો હતો અથવા તેમણે પોતે જ તે ચોર્યો હતો; પરંતુ અન્ય કોઈ પુરાવાના અભાવે, તેઓ હત્યાના ગુનામાં દોષિત છે એમ ઠરાવવું શક્ય નથી.”

વિવિધ વડી અદાલતોના નિર્ણયોનો ઉલ્લેખ કર્યા પછી, અદાલતે નીચે મુજબ નિષ્કર્ષ આપ્યો:—

અમારા ચુકાદા મુજબ, કઈ ચોક્કસ પરિસ્થિતિમાંથી કયો નિષ્કર્ષ કાઢવો જોઈએ તે અંગે કોઈ કઠોર અને અચલ નિયમ નક્કી કરી શકાતો નથી. પરંતુ જ્યાં આરોપી વ્યક્તિ વિરુદ્ધનું એકમાત્ર પુરાવું ચોરાયેલ મિલકતની પુનઃપ્રાપ્તિ હોય અને પરિસ્થિતિઓથી એવો સંકેત મળતો હોય કે ચોરી અને હત્યા એક જ સમયે કરવામાં આવી હોવી જોઈએ, ત્યાં ચોરાયેલ મિલકતના કબજામાં રહેલી વ્યક્તિ જ હત્યારો હતો એવો નિષ્કર્ષ કાઢવો સુરક્ષિત નથી; શંકા પુરાવાનું સ્થાન લઈ શકતી નથી.

હવે, આપણો ઉદ્દેશ ગુલાબ ચંદ્ર વિ. સ્ટેટ ઓફ એમ. પી. (૧૯૯૫ (૩) એસ.સી.સી. ૫૭૪) ના કેસ તરફ કરવો યોગ્ય છે, જેમાં પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૪ હેઠળનો અનુમાન તેની અતિશય વ્યાપક હદ સુધી લઈ જવામાં આવ્યો હતો. તે કેસમાં આરોપીઓ સામે હત્યા અને લૂંટ કરવાના આરોપસર કલમો ૧૨૦-બી, ૩૦૨, ૩૯૪ અને ૩૯૭ હેઠળ આરોપ મૂકવામાં આવ્યા હતા. અપીલકર્તાઓને કલમ ૩૮૦ હેઠળ દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યા હતા. રાજ્ય દ્વારા કરવામાં આવેલી અપીલમાં, વડી અદાલતે નિર્દોષ છૂટકારાના આદેશને પલટાવી દીધો અને અપીલકર્તા ગુલાબ ચંદ્રને કલમો ૩૦૨, ૩૯૪ અને ૩૯૭ હેઠળ દોષિત ઠેરવ્યો. અન્ય આરોપીઓની દોષસિદ્ધિમાં ફેરફાર કરીને તેને કલમ ૪૧૧ હેઠળની દોષસિદ્ધિ ગણવામાં આવી. તે કેસમાં, બનાવ પછી થોડાં જ દિવસોમાં, અપીલકર્તાના મકાનની તપાસ દરમિયાન વિવિધ વસ્તુઓ મળી આવી હતી, જેમાં મૃત્યુ પામનારના દાગીના ઓ પણ સામેલ હતા. આરોપીએ આપેલી માહિતીના આધારે કેટલીક દાગીના ાઓ એક દુકાનમાંથી પણ કબજે લેવામાં આવી હતી. અદાલતે ચર્ચાની શરૂઆત આ પ્રસ્તાવના સાથે કરી

હતી: “માત્ર ચોરાયેલા માલની વસૂલાતના આધાર પર, ચોરાયેલા માલના કબજામાં રહેલો વ્યક્તિ હત્યા અને લૂંટના ગુનામાં દોષિત છે એવો કોઈ અનુમાન દોરી શકાતો નથી, તે સાચું છે. પરંતુ, ઉપરોક્ત ગુનાઓ માટેની દોષિતતા કેસના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓ તેમજ રજૂ કરાયેલા પુરાવાની પ્રકૃતિ પર આધારિત રહેશે. ”તુલસીરામ કાનુ વિ. સ્ટેટમાં નિર્ધારિત કરવામાં આવેલ કલમ ૧૧૪(એ) હેઠળ અનુમાન દોરવા માટેના સમય-ઘટકના માપદંડનો ઉલ્લેખ કર્યા પછી, અદાલતે અવલોકન કર્યું કે જો મૃત્યુ પામનારના દાગીનો ાઓ હત્યા પછી ટૂંક સમયમાં કોઈ વ્યક્તિના કબજામાં મળી આવે, તો દોષિતતાનું અનુમાન ઉદ્ભવી શકે. પરંતુ જો ઘણા મહિના વીતી ગયા હોય, તો આવું અનુમાન દોરવાની પરવાનગી ન પણ આપવામાં આવે. વસૂલાતના સમયની નિકટતા, તેવા કબજા માટે વિશ્વસનીય સમજૂતીનો અભાવ અને ગુના કર્યા પછી તાત્કાલિક દાગીનો ઓ સાથે વ્યવહાર કરવામાં આવ્યો હોવાના કારણે, આરોપી વિરુદ્ધ ગુનો કર્યો હોવાનું વાજબી અનુમાન દોરી શકાય એવું ઠરાવવામાં આવ્યું. અંતે, માનનીય ન્યાયાધીશોએ આ પ્રમાણે અવલોકન કર્યું:

આ કેસના તથ્યોમાં, અમને એવું જણાય છે કે હત્યા અને લૂંટ એક જ વ્યવહારના અભિન્ન ભાગો હોવાનું સાબિત થયું છે અને તેથી પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૪ના દૃષ્ટાંત (એ) હેઠળ ઊભી થતી અનુમાનધારણા એવી છે કે અપીલકર્તાએ માત્ર મૃતકની હત્યા જ કરી નહોતી, પરંતુ તેના આભૂષણોની લૂંટ પણ કરી હતી.

ઉપરોક્ત નિર્ણયનો મુકુંદ વિ./ રાજ્ય ઓફ એમ. પી. (૧૯૯૭ (૧૦) એસીસીસી ૧૩૦) ના કેસમાં અનુમોદન સાથે ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો. અદાલતે,

અપીલકર્તાના વકીલની આ દલીલ નામંજૂર કર્યા પછી કે આરોપીએ બતાવેલા મકાનમાંથી માત્ર ચોરાયેલ વસ્તુઓની વસૂલાત થવાથી માત્ર કલમ ૪૧૧ હેઠળનો ગુનો કરવામાં આવ્યો હોવાનું જ અનુમાન કરી શકાય અને કલમો ૩૦૨ અને ૩૯૪ હેઠળના ગુનાઓ અંગે નહીં, નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું :—

જો કોઈ નિર્ધારિત કેસમાં – જેમ વર્તમાન કેસમાં – ફરિયાદ પક્ષ સફળતાપૂર્વક આ સાબિત કરી શકે કે લૂંટ અને હત્યાના ગુનાઓ એક જ અને સમાન વ્યવહારમાં આચરવામાં આવ્યા હતા અને તે પછી થોડા જ સમયમાં ચોરાયેલી મિલ્કતો પુનઃપ્રાપ્ત કરવામાં આવી હતી, તો અદાલત કાયદેસર રીતે એવો અનુમાન કાઢી શકે છે કે જેના કબજામાંથી ચોરાયેલ વસ્તુઓ મળી આવી હતી તે વ્યક્તિએ માત્ર લૂંટ જ કરી હતી એટલું જ નહીં, પરંતુ તેણે હત્યા પણ કરી હતી. ઉપરોક્ત નિષ્કર્ષ કાઢવામાં અમે આ અદાલતના ગુલાબ ચંદ્ર વિ. એમ. પી. રાજ્યના ચુકાદામાંથી આધાર લીધો છે.

તે જ સમયે, અદાલતે એટલી સાવચેતી પણ દાખવી હતી કે અગાઉ વિગતવાર દર્શાવવામાં આવેલી અન્ય દોષારોપક પરિસ્થિતિઓએ અંતિમ નિષ્કર્ષને વધુ મજબૂત બનાવ્યો હતો. ચુકાદામાં અન્ય વિવિધ દોષારોપક પરિસ્થિતિઓનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો.

ગુલાબ ચંદના કેસનો ઉલ્લેખ રોની વિ. મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય (૧૯૯૮ (૩) એસ.સી.સી. ૬૨૫) અને સંજય વિ. રાજ્ય (એન.સી.ટી. ઓફ દિલ્હી) (૨૦૦૧ (૩) એસ.સી.સી. ૧૯૩) માં પણ કરવામાં આવ્યો હતો. પરંતુ નોંધવું જરૂરી છે કે ગુલાબ

ચંદના કેસ બાદ નિર્ણય થયેલા ત્રણેય કેસોમાં વધારાની એવી પરિસ્થિતિઓ હાજર હતી, જેઓએ આરોપીની સંડોવણી પર પ્રકાશ પાડ્યો હતો. તેવી જ રીતે, એરાભદ્રપ્પા વિ. કર્ણાટક રાજ્યના કેસમાં એવો અનુમાન ઉપસ્થિત કરવામાં આવ્યો હતો કે પીડિતાના આભૂષણો અને સાડીઓ જ્યાં રાખવામાં આવી હતી તે સ્થળો બતાવનાર આરોપીએ લૂંટ અને હત્યા કરી હતી. અહીં પણ, ચોરાયેલા માલમસાલાની પુનઃપ્રાપ્તિ સિવાય, ઘણી વધારાની પરિસ્થિતિઓ ધ્યાનમાં આવી હતી. આ રીતે, હકીકતી પરિસ્થિતિના માળખાની દૃષ્ટિએ જોવામાં આવે તો માત્ર ગુલાબ ચંદનો કેસ જ અલગ પડે છે. ગુનાના થોડા સમય બાદ આરોપીના કહેવા પરથી પીડિતાની વસ્તુઓની પુનઃપ્રાપ્તિ થવી અને તે વસ્તુઓ પોતાના કબજામાં હોવા અંગે આરોપીએ આપેલું અવિશ્વસનીય સ્પષ્ટીકરણ, જો અન્યથા તે જ વ્યવહારનો ભાગ હોય, તો તેણે લૂંટ અને હત્યા કરી હોવાનો અનુમાન ઉપસ્થિત કરવા માટે પૂરતું માનવામાં આવ્યું હતું.

ન્યાયિક પૂર્વનિર્ણયો અંગેની ચર્ચા પૂર્ણ કરતાં પહેલાં, અમે સ્ટેટ ઓફ મહારાષ્ટ્ર વિ. સુરેશ (૨૦૦૦ (૧) એસ.સી.સી. ૪૮૪) માં આપેલા તાજેતરના નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કરી શકીએ. કે. ટી. થોમસ અને આર. પી. સેથી, ન્યાયાધીશો ધરાવતી બંડપીઠે નોંધ્યું હતું કે આરોપીએ તેની જાણમાં હોવા જોઈએ તેવી દોષારોપક પરિસ્થિતિઓને સમજાવી દૂર કરવા માટે આપેલો ખોટો જવાબ ‘શુંખલા પૂર્ણ કરવા માટેની ગુમ થયેલી કડી પૂરી પાડે છે’.

અદાલતનો અભિગમ અને ગુલાબ ચંદના કેસમાં નિર્ણયનું અનુપાત સનવથ ખાનના

કેસમાં (ઉપરોક્ત) ત્રણ-ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠના નિર્ણય સાથે સુસંગત છે કે કેમ, તે ઓછામાં ઓછું ચર્ચાસ્પદ મુદ્દો છે. જ્યારે આ નિર્ણય ગુલાબ ચંદના કેસનો નિર્ણય કરનાર લોર્ડશીપ્સના ધ્યાન પર લાવવામાં આવ્યો હતો, ત્યારે માત્ર એટલું જ અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે "ઉક્ત નિર્ણય વર્તમાન કેસના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓમાં લાગુ પડતો નથી". તેનાથી આગળ કોઈ વધુ વિસ્તૃત સ્પષ્ટીકરણ આપવામાં આવ્યું નહોતું. કાનૂનની આ સ્થિતિમાં, વધુ સુરક્ષિત માર્ગ એ રહેશે કે સનવથ ખાનના કેસમાં વિશાળ ખંડપીઠ દ્વારા નિર્ધારિત સિદ્ધાંતો અને પહોંચવામાં આવેલા અંતિમ નિષ્કર્ષને યોગ્ય મહત્વ આપવામાં આવે. વર્તમાન કેસમાં જ્યાં સુધી તે નિર્ણય લાગુ પડે છે ત્યાં સુધી અમે તેના વિરુદ્ધ જઈ શકતા નથી.

૬(બી). હવે, પ્રારંભમાં અમારી દ્વારા ઘડાયેલા પ્રશ્ન તરફ પાછા ફરીએ અને તપાસીએ કે વર્તમાન કેસના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓના પ્રકાશમાં, કલમ ૧૧૪ હેઠળનું અનુમાન એટલી હદે વિસ્તૃત કરવું જોઈએ કે અપીલકર્તાને લૂંટ અને હત્યાના વધુ ગંભીર ગુનાઓ માટે જવાબદાર ઠરાવવામાં આવે.

આગળ વધતાં પહેલાં, તબીબી પુરાવાનો ઉલ્લેખ કરવો સંબંધિત છે. પી.ડબલ્યુ. ૮, જે ઓસ્માનાબાદની સિવિલ હોસ્પિટલમાં તબીબી અધિકારી હતા, તેમણે મૃતદેહ પર મરણોત્તર પરીક્ષણ કર્યું હતું. તેમણે ચાર બાહ્ય ઇજાઓ નોંધેલી:

- (૧) ડાબા કાનના પાછળના ભાગ પર ૩ સેમી માપની ચૂરાચેલ-ફાટેલી ઇજા;
- (૨) જમણા કાનની લવે પર ૨ x ૧ x ૨ સેમી માપની ચૂરાચેલ-ફાટેલી ઇજા;
- (૩) છાતીની દિવાલના આગળના ભાગે જમણી બાજુ ત્રીજા આંતરપાંસળીય

અવકાશમાં ૩ x ૩ સેમી કદનો ઘસારો; અને

(જ) જમણા વક્ષસ્થળના પેશીય પ્રદેશ પર ૩ x ૨ સેમી માપનો દબાણઘા.

તેમણે જણાવ્યું કે બધી ઈજાઓ મરણપૂર્વ હતી. આંતરિક તપાસમાં તેમણે બન્ને બાજુ હિમોથોરેક્સ અને જમણા ફેફસાના તળિયે ૬ x ૭ સેમી કદનું ફાટવું નોંધ્યું. તેમણે એ પણ નોંધ્યું કે હૃદયના જમણા અને ડાબા વેન્ટ્રિકલના જમા ભાગ પર ઊભો ચીરો હતું અને ચક્રતના જમણા ખંડ પર ૫ x ૩ x ૨ સેમી કદની ચૂરાચેલ-ફાટેલી ઈજા હતી. પી.ડબલ્યુ. ૮ એ સાક્ષી આપી કે મૃત્યુનું કારણ બન્ને બાજુ હિમોથોરેક્સ સાથે હૃદયની ઈજા, ચક્રતની ઈજા અને હિમોપેરીટોનિયમ હતું. તેમના મત મુજબ, બાહ્ય ઈજાઓ ૧ અને ૨, જો કાનનાં દાગીનો ા જોરપૂર્વક ખેંચી કાઢવામાં આવ્યા હોય તો, થવાની શક્યતા હતી. બાહ્ય ઈજાઓ ૩ અને ૪ પથ્થર જેવા કઠોર અને મંદ આઘાતજનક પદાર્થથી થઈ શકી હોત. તેમણે સ્પષ્ટ કર્યું કે જો કલમ નં. ૧ (૧૦ કિ.ગ્રા. વજનનો પથ્થર) છાતી પર જોરથી મારવામાં આવે, તો આંતરિક ઈજાઓ થવી શક્ય હતી. તેમણે આગળ સાક્ષી આપી કે બાહ્ય તથા આંતરિક ઈજાઓ સ્વાભાવિક પરિસ્થિતિઓના સામાન્ય પ્રવાહમાં મૃત્યુ કરવા પૂરતી હતી. તેમણે આ સૂચન નકારી કાઢ્યું કે મૃતકને પથ્થરથી મારવામાં આવી શક્યો ન હોત. તબીબી પુરાવાના પ્રકાશમાં, ત્રણ મુદ્દા એવા છે જે વિશેષરૂપે ધ્યાનમાં રાખવાના છે. પ્રથમ, ડાબા કાનના પાછળના ભાગ પર ફાટેલી ઈજા હતી અને જમણા કાનની લવે પર તેવી જ બીજી ઈજા હતી, જે ડૉક્ટરના મત મુજબ પીડિતાએ પહેરેલા કાનનાં દાગીનો ાં જોરથી ખેંચી કાઢવાની પ્રક્રિયામાં થવી શક્ય હતી.

દ્વિતીય, આંતરિક ઇજાઓ, જે મૃત્યુનું તાત્કાલિક કારણ હતી, તે કઠોર અને મંદ આઘાતજનક પદાર્થથી થઈ હતી. ફરિયાદ પક્ષના કેસ મુજબ મૃતકને ઘટનાસ્થળે મળેલા અને પંચનામા હેઠળ જપ્ત કરાયેલા ભારે પથ્થરથી માર મારવામાં આવ્યો હતો.

તૃતીય, પ્રશ્નની ઇજાઓ મરણપૂર્વની હતી. પુરાવાની આ સ્થિતિમાં, વાજબી શંકાથી પરે સ્પષ્ટ થાય છે કે જેમણે મૃતક પર પહેરેલા દાગીનો ાં ઉતાર્યા, તેમણે જ તે દાગીનો ાં ઉતારવાની પ્રક્રિયામાં આ ઇજાઓ પહોંચાડી હતી. સ્પષ્ટ છે કે ઘણો સમય પસાર થવા દીધા વિના લૂંટનો માલ લઈને ભાગી જવા માટે ઉતાવળભર્યું કાર્ય કરવામાં આવ્યું હતું. ગુનો થયા બાદ થોડા જ સમયમાં મૃતકના શરીર પર રહેલા દાગીનો ાં આરોપીઓના હાથમાં આવ્યા હતા અને તેમના વિરુદ્ધ દેખાતી પરિસ્થિતિઓ માટે તેઓ કોઈ સમજૂતી આપી શક્યા નહોતાં, તેથી, જેમ અગાઉ ચર્ચા કરવામાં આવી છે તેમ, એવો અનુમાન યોગ્ય ઠરે છે કે તેમણે જ આ વસ્તુઓ મૃતકના શરીર પરથી ઉતારી હતી. અમારા મત મુજબ, કાનનાં દાગીનો ાં ઉતારવાની પ્રક્રિયામાં મૃતકને ઇજા પહોંચાડવી, લૂંટના એક ઘટક એવા ચોરીના અંજામ સાથે અવિભાજ્ય રીતે અંતર્સંબંધ છે. નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે વ્યક્ત કર્યું છે તેમ, કોઈ બીજાએ ઇજાઓ પહોંચાડી હોય અને ત્યારબાદ અપીલકર્તાએ આ વસ્તુઓ ચોરી કરી હોય, એવું માનવું અતિદૂરનું છે. લૂંટનો માલ ત્રણેય આરોપીઓ વચ્ચે વહેંચવામાં આવ્યો હતો અને તેમણે લૂંટાયેલી વસ્તુઓ છૂપી રાખી હતી, એ હકીકત સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવે છે કે ત્રણેય આરોપીઓએ લૂંટ કરવાના સામાન્ય

આશયમાં ભાગ લીધો હતો. તેથી, અમારો મત છે કે ધારા ૧૧૪ હેઠળના અનુમાનનો આશ્રય લઈ, અપીલકર્તાઓએ સામાન્ય આશયને આગળ વધારવા માટે લૂંટ કરી હતી એવો નિષ્કર્ષ નિર્ભયપણે કાઢી શકાય. આરોપીઓની નિર્દોષિતાને અનુરૂપ એવું કોઈ અન્ય વાજબી અનુમાન શક્ય નથી.

૬(સી).

અપીલકર્તાઓને હત્યા જેવા અતિગંભીર ગુનામાં દોષિત ઠરાવવા માટે આ અનુમાનને વધુ વિસ્તારવામાં આવી શકે કે નહીં, તે બાબત હવે વિચારવાની બાકી રહે છે. આ ક્ષેત્રમાં, જેમ અગાઉ નોંધાયું છે તેમ, અમને આ અદાલતના ભિન્ન મત જોવા મળે છે. સાનવથ ખાંના કેસમાં, આ અદાલતની ત્રણ-ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે, ગુનો થયા બાદ થોડા જ સમયમાં મૃતકની માલિકીના વસ્તુઓ આરોપીઓના કબજામાં હોવા સિવાય કોઈ અન્ય દોષારોપક પરિસ્થિતિઓના અભાવે, ચોરીથી પરે અનુમાનનો વિસ્તાર કરવો યોગ્ય ગણ્યો નહોતો (જેનાં આરોપ હેઠળ આરોપીઓનો કેસ હતો). તેમ છતાં, આ પાસા પર વધુ વિસ્તૃત ચર્ચા કરવાની અમને જરૂર નથી, કારણ કે અમે એવા મતના છીએ કે કેસની વિશિષ્ટ પરિસ્થિતિઓમાં, એવું અનુમાન ધરીને કે હત્યા અને લૂંટફાટ એ જ એક વ્યવહારના ભાગરૂપે થઈ હતી, આરોપીઓને હત્યામાં દોષિત ઠરાવવું સુરક્ષિત નથી. તેનું કારણ આ છે. ફરિયાદ પક્ષના કેસ અનુસાર, મૃતક બાબુરાવને સ્થળ પર પડેલા ભારે પથ્થરથી મારવામાં આવ્યો હતો. વૈદકીય પુરાવાએ પણ તેની પુષ્ટિ કરી હતી કે

પ્રાણઘાતક ઇજાઓ આંક ૧ જેવી ભારે પથ્થર સમાન વસ્તુથી પહોંચાડવામાં આવી હશે. ફરિયાદ પક્ષનો એવો કેસ નથી કે અપીલકર્તાઓ કોઈ હથિયાર સાથે લાવ્યા હતા અથવા ઇજાઓ તે હથિયારથી પહોંચાડવામાં આવી હતી. એવી સંપૂર્ણ શક્યતા છે કે આરોપીઓમાંના કોઈ એકે તે ક્ષણે પથ્થર ઉપાડી લીધો હોય અને પીડિતને શાંત કરવા અથવા અશક્ત બનાવવાના હેતુથી મૃતકને મારવાનો નિર્ણય કર્યો હોય. જો વિચાર તેને મારી નાખવાનો અને તેના શરીર પરથી દાગીનો ા લઈ જવાનો જ હતો, તો પીડિતનો અંત લાવતાં પહેલાં કાનના કુંડળ જબરદસ્તીથી ખેંચી લેવાની વાસ્તવમાં કોઈ જરૂર નહોતી. અમને એવું લાગે છે કે મૃતકને મારી નાખવાની પૂર્વનિયોજિત યોજના નહોતી. નિશ્ચિતપણે, સહઅભિપ્રાય કોઈપણ ક્ષણે ઉત્પન્ન થઈ શકે અને ત્રણેય આરોપીઓએ, કારણ જે કંઈ હોય તે માટે, તેને તત્ક્ષણે મારી નાખવાનો નિર્ણય કર્યો હોય શકે. આ શક્યતાને નકારી શકાય તેમ નથી, પરંતુ આરોપીઓમાંના કોઈ એકને અચાનક મૃતકને મારી નાખવાનો વિચાર આવ્યો હોય અને તે હેતુની અનુસૂતિમાં તેણે સ્થળ પર પડેલો પથ્થર ઉઠાવી મૃતકને માર્યો હોય, એવી શક્યતાને પણ નકારી શકાય તેમ નથી. આ રીતે અમારી સમક્ષ બે શક્યતાઓ ઊભી થાય છે. જ્યારે બે શક્યતાઓ માટે વાજબી અવકાશ હોય અને અદાલતને ઘટનાની વાસ્તવિક વિગતો જાણી શકવાની સ્થિતિમાં ન હોય, ત્યારે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૪ની સહાયથી અપીલકર્તાઓને હત્યાના ગુનામાં દોષિત ઠરાવવા માટે પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૪ હેઠળના અનુમાનનો એવો વિસ્તાર કરવો સુરક્ષિત નથી. આરોપીના કબજામાં પીડિતની મિલ્કત તાજેતરના કબજાના આધારે

કલમ ૧૧૪ હેઠળ અનુમાન દોરતી વખતે, અદાલતે સાવચેતીપૂર્ણ અભિગમ અપનાવવો જોઈએ અને તમામ દૃષ્ટિકોણથી એવી ખાતરી હોવી જોઈએ કે આરોપીએ માત્ર ચોરી અથવા લૂંટ જ નહીં, પરંતુ પીડિતને પણ મારી નાખ્યો હતો.

(૭) પરિણામે, અમે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨ હેઠળ આરોપીની દોષિત ઠરાવણી રદ કરીએ છીએ. અમે જાણવા પામીએ છીએ કે આરોપી ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૮૪ સાથે કલમ ૩૪ વાંચી હેઠળ દંડનીય ગુનામાં દોષી છે અને તે અનુસાર આરોપીને કલમ ૩૮૪ હેઠળ દોષિત ઠરાવીએ છીએ તથા તેમને પાંચ વર્ષની અવધિ માટે કઠોર કારાવાસ ભોગવવાનો અને પ્રત્યેકે રૂ. ૫૦૦.૦૦નો દંડ ભરવાનો તથા દંડ ન ભર્યે વધુ ત્રણ મહિનાની અવધિ માટે કારાવાસ ભોગવવાનો દંડાદેશ કરીએ છીએ. તેથી અપીલો ભાગે મંજૂર કરવામાં આવે છે.

*This judgment has been translated using AI Tool
– M/s. Hyperlink E-Solutions Pvt. Ltd.*

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદીત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહીં. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.